

ОДГОВОРИ

На питања нашег уредништва српским књижевницима

Драги уреднице,

Доста давно добио сам твој циркулар са десет питања. И баш онога дана када сам са одговорима био готов, полиција ме је затворила, а рукопис место да читају претплатници лепе *Зоре*, читала је београдска полиција.

Али ја сам се обећањима *Зори* много задужио; за то хитам да се одужим и својој савести, и поново хитам с одговором, ма и овако позно и с неруке.

Твој циркулар и ако нема баш практичне вредности, има бар ту добру страну, што ће одговори изнети приближно јасну слику гледишта наших писаца о темама и предметима, чијим су идејама свој век посветили.

Али, с друге стране, ти ме одговори, ма какви да су, унеколико подсећају на оне савете по листовима и календарима, у којима се говори о томе како се прави салата од

младе бораније, које је најбоље средство противу пацова. Уз ове одговоре прикладан би био и овај: како се у Срба најлакше постаје књижевник?

Тих твојих десет питања имају своју историју. Пре неколико година Jules Huret, обратио се неколиким француским писцима да му саопште свој суд о двема најбољим књигама; а пре осам година мој друг и пријатељ, Kurt Grotewitz, тада уредник угледног недељног часописа „Magazin für Literatur“, што у Берлину излази, поставио је слична питања о немачкој књижевности и њеној будућности.

Одговори на питања, која си ти поставио, сачињавају у неку руку конгрес мишљења српских писаца и мислилаца о нашој књижевности. Сви ти одговори сачињавају збир мишљења и чине, крај све хетерогености и супротности гледишта, изве-

сну целину. Што се и ја придружујем то је да својим одговором томе концерту мишљења допринесем и ја један дисхармоничан тон. — Ти не треба да се љутиш ако сви писци не пошаљу своје одговоре: што је мање мишљења изнесено, мање је грдње и скептицизма, мање је прекора и одрицања. У осталом, о темама, које си ти поставио, могу с истим правом и некњижевници говорити и расправљати.

Ја сам, одговором својим, у недоумици: ти захтеваш да у неколико реченица, концизно, одговорим на десет тако крупних питања, а и сам знаш и увиђаш да свако посебице заслужује да се у читаву књигу пише.

1. *Шта мислите о савременој књижевности?* Одговором на ово питање, одговара се у исто време и на осталих девет питања. Сва чине циклус и уплећу се једно у друго. Но прво питање је неодређено. Појам речи *књижевност* веома је опширан, а извесно, то се види из осталих питања, ти мислиш о књижевности у најужем значењу.

Ваља имати на уму да је књижевност организам, сличан бићу живом, да се развија и храни духом епохе и духом великих савременика; она захвата собом читаве нараштаје и цео народ; по књижевности се карактеристишу епохе у једном друштву.

Твоје питање даје прилике каквом оштроумном посматрачу да уђе у једну интересантну лабораторију духа српскога. Али та занимљива и важна тема захтева дубоку студију.

Пре него што си ти и поставио то питање, са више пријатеља расправљали смо ми о српској књижевности и о њеним задацима. И овде је било оно: *quod homines*, — колко људи, толко ђуди. На једној су се тачци стицали: наша књижевност не

одговара савременим захтевима и очекивањима.

Ја се овде заустављам управо ограничавам да изнесем опширно своје гледиште; допустићеш ми да онако с руке, надохват, претрчим с лаким одговорима преко питања. И површан одговор, тек је одговор, ма и погрешан.

По ономе што се развија пред нашим очима и с нама, књижевност ми личи на болесника око кога су се искупили многи и позвани и непозвани лекари и болест различно дијагностицирају. Друштво изгледа као болница, у којој, између осталих, болује и књижевност. Има утеха: болест није смртоносна.

У самој ствари у нас се данас не може говорити о књижевности као епоси, као струји и етничком агенсу. Ми данас место тога имамо неколико добрих књижевника и њихових дела. Мора се признати да у овој околини, као и на свима гранама живота и пословања, владају медиокритети. Књижевност још као да најкарактеристичније тај однос показује. И по њој би се уопште дало проценити: какве су нам моралне, социјалне и политичке прилике. Ми на овом пољу рада немамо изабраника; клице њихове прождире средина, која воли само оно што је нивелисано; све што је равно, подједнако, где нико не сме и не може бити виши и испадати изнад своје околине. Многи се писци ни по чему не издижу и не разликују од оних којима пишу. А данас као да је ушао неки хук међу духове: пише и онај коме би много лакше било држати секиру ил будак у руци, него перо. Као што се у немачкој филозофија срозала и отишла с катедре на улицу, где, почев од Вунта па до Едуард Хартмана и последњег калфе берберског сваки хоће да филозо-

фише, тако данас у Српству сваки се осећа позван да нешто каже или напише. Ако игде, овде се може погодно применити онај Шилеров епиграм:

„Schlechte Zeiten, Gross und Klein,
„Grässliches Gelichter —
„Niemand will ein Schuster sein,
„Jedermann ein Dichter.“

Од те средине веома се јако одвајају и образују засебан свет Његуш, Бранко, Сарајлија, Ненадовић, Лаза Лазаревић, Јакшић, Војислав; — али то су све покојници. Парнас је готово пуст. Ми немамо књижевника од фаха, изузевши Симу Матавуља и Јанка Веселиновића. Али они се у борби живота отимљу за кору хлеба, немајући кад да мисле о томе како би створили што велико а још мање како да постану бесмртни. Овим хоћу да кажем да су они принуђени на брзу руку, на дохват, за зараду да раде. И ако је оно што они стварају добро и лепо, то је једино зато што у њима постоји велика крупица талента. Српски талентирани писац, несумњиви песник има за својим леђима сенку што га целог века устопице прати: то је сиротиња. Нашег књижевника гоне и судбина и људи. Примери су излишни.

И за то што је писац посве зависан од свега и свију није у стању да се издигне изнад нивоа своје средине, а атмосфера у којој век проводи, угушује велике клице а даје маха развоју културним мијазмама. Глас медиокритета у галами живота загушује речи талената, јер код нас није, као другде, геније сам себи најбољи протежер. Шта више бивало је да се и држава понашала равнодушно према ритерима пера и духа. Наши најбољи писци бивали су на сокаку. Једини је био М. Ђ. Мили-

ћевић, који је својим делима могао куповати плацеве и зидати куће.

Поред Јанка и Матавуља, Л. Костића и Глишића, иза Змаја и Адамова диже се на парнаску висину читава легија нових писаца, од којих неки већ на половини пута уморни застају. Ко зна колико ће их се сасвим горе успети! У том су друштву А. Шантић, Св. Ђоровић, Ј. Дучић, Андра Гавриловић, Ст. Матијашић, Ленски, Мил. Ј. Митровић, Божа Николајевић, Р. Домановић, Ст. Бешевић, П. Одавић. Испред њих се истицао Светолик Ранковић, човек пун талента, и ако под непосредним утицајем руске књижевности, ал њему не би суђено да доживи славу своју. Наше су наде уз остале; нас охрабрују најлепше жеље и очекивања; ми у њих с вером у будућност гледамо; — али они су још на путу; они су још без опредељености, без прецизног обележја, нису испољили сву своју индивидуалност.

Околина и прилике чине нашег књижевника веома зависним. Још кад се томе дода и то да већина наших писаца пати од неизвесног образовања, онда се може схватити колико је незгодан положај српских књижевника. У осталом, што се мене лично тиче, ја много не полажем на утицај околине; ја средини не придајем пресудну важност дејства на велике умове, јер они стварају из себе, испредају и обично иду против струје времена а често иду својим идејама испред својих санародника. По неки пут бива да су маси недоступне идеје таквих људи што духом својим корачају испред епохе.

Као што се види незадовољни смо садашњицом књижевности, ма да нам се веома свиде и Јанко и Сремац и Цветић и Глишић и Матавуљ и Митровић. И оцењујући их по ономе што су ти збиља даровити,

али неиспољени својим талентима људи дали, књижевност ће имена њихова уврстити на врло видно место у историји. Али су сви ти ипак волонтери, литерарни доколичари, као што су многи трговачки помоћници велоципедисте што недељом уграбе мало времена да се провозају на точку. — Данас је таква социјална атмосфера где се развијају и клијају друштвене мијазме; у књижевности влада династија фразе (реч је о књижевности у целом Српству). Од средњих духова, осредња и књижевност; велики духови дају и велику епоху и велика епоха избацује на површину велике људе. Што се у таквим приликама и сићушни духови уздигну то је случајно и трепутно.

Српска књижевност наводи се данас на једној прекретици; она преживљује своје прелазно доба. И ако смо незадовољни; и ако песимистичним очима посматрамо садашњост, ми с нестрпљењем очекујемо нову епоху. И ако много не полагамо на ово што имамо, ипак се надамо да ће то бити извориште за нове књижевне тековине и блага. Живимо у уверењу да ће после ноћи наступити зора, па макар петли и не певали. Наступа и развија се нова млада генерација пуна живота, љубави, воље, одушевљења —, дакле наступа право за нове наде и очекивања. Нада тај општи и давнашњи лажљивац обећава нама да ће свршетак овога века бити почетак нових светлих идеја што ће просинути кроз српско друштво и уздигнути српску књижевност...

2. Да ли се и који утицај из страних литература осјећа у српској књижевности?

Ово је велика и озбиљна тема. Она захтева озбиљну студију и захвата собом читаву књигу једну.

Кроз цели деветнаести век а и раније провлачи се кроз нашу целокупну књижевност на појединим местима Српства кад јачи кад слабији утицај страних литература на развој духова и кретање књижевности. Шта више ми можемо догледати и даље у прошлост и приметити утицај страначки.

Утицаји литература страних били су непосредни и лични. Најнепосреднији су они што су нам дошли преко Аустро-Угарске, а ранији преко Италије. У новије време тај се утицај не ограничава само на књижевност, него и на економски и политички живот, као и на разне културне установе. Уочљиви и непристрастан посматрач живота, социјалних прилика и односа, нарави и обичаја, увиђа на први поглед да тај утицај са стране није био увек користан; шта више примећује се да је на појединим пољима бивао чак и фаталан. Нисам вољан да ти до примерима документирам. Још, што се тиче књижевности, може се рећи да ту стојимо најбоље; јер се може констатовати само сингуларан утицај и посредан. Данас томе страном упливу на књижевност оскудева општа струја, недостаје заједнички смер, који је врло видан у утицају руске и шведске књижевности новијег колена на немачку. Овде се погледају упливи духа на дух, човека на човека, утицај једног књижевника на другог, али не на књижевност, на епоху, на струју, као што је то негда било у доба цветанња дубровачке књижевности, која је ехо талијанске и као што је доцније случај у славносербској и утицај тадашње немачке филозофије на Доситеја и цело време и романтике на Видаковића и све тадашње приповедаче. Чак су у то доба и грађански закони, које је радио М. Светић били копија аустри-

ских закона. Данашњи млађи т. ј. новији писци, изузевши Јанка и Матавуља, Сремца и Нушу (остављајући на страну Змаја, Глишића, Л. Костића, Адамова) већим делом служе се узорима, т. ј. угледају се. И у том послу нико се никаквог принципа не придржава; најзад, код оваког стања ствари, то није ни могућно. Сваки иде својим путем, ради по својој памети и угледа се на онога који му се у даној прилици највише свиди.

Нека покуша когод ма и лети-мичним погледом да учини једну кратку ревизију по години наше новије књижевности. Доста ће занимљиву слику угледати: један покушава угледање на француску натуралистичну школу, други се огледа да се у угледању приближи Тургењеву, један неспретно имитира Мопасана и тако даље. Иза Глишића и Л. К. Лазаревића иде Јанко Веселиновић и Л. Комарчић, а иза овога, трапавим корацима по истом друму, који је већ и разгажен потрчкују Ика Вукићевић и Ива Павловић, Радоје Домановић и — хајде да га са свим не заборавимо — и Мих. Сретеновић. Од старијих писаца потпуно су независни и самостални, зато и карактеристични Сарајлија, Његуш, Бранко, Јово Илијћ, Ђ. Јакшић. На Лази Лазаревићу примећујете утицај Тургењева, на Глишићу оштро око опажа у неколико дејство Шчедрина и Гогоља; Војиславу су углед Пушкин и Љермонтов. Светолик Ранковић у првим својим причама просто копира новије руске приповедаче. Кроз песме Јосифа Берсе звони талијанска музика, а у причама нехотично назирете утицај Запада. То вам је и са даровитим самоуком Царем. Да ставим тачку и ако би могао даље набрајати.

Овде би врло тежак посао био одредити тачно — ко код нас у литератури утицајем својим превлађује: Запад или славенски дух. Најзад нашу књижевност нису уздизали ни карактерисавали — а то је добро — ни „струја, ни правац, ни школа“ него таленат, дар, оригинал са чисто типичним особинама расе. Па то ће и у будућности бити. Свако време има своје потребе и идеале и изражава се у нарочитим формама у делима књижевним, па и угледи ће, као ефемерни, бити заборављени, а остаће да живи кроз нараштаје оно што је од еминентне вредности.

Писци новог колена највише и најрадије једну тему (данас већ стереотипну) обрађују: — село. Одатле добијају млеко, сир, па и приповедачке теме. То су оне што стоје иза Јанка Веселиновића, Милована Глишића и Л. Лазаревића. Друга група што се поводи за утицајима страних писаца: Будисављевић, Борко Брђанин, П. Одавић, Ж. Дачић, Ђока Ненадовић, Ж. Павловић, П. Талетов и — иже их числа њест. Ни једни ни други још не могу сасвим да се еманципују оне приповедачке шаблонистике која чини да им приче личе једна на другу ко што личи мућак мућку. Ми у списима тих, иначе талентираних људи назиремо добру вољу; али они нам још никако не дају оно што изгледа да су у стању дати српској књижевности. Допусти ми да ја овде могу једну утешну околност поменути: ми на арени књижевној видимо још младе људе; већина их пише од скора, те је предпоставка да ће временом постати пунолетни т. ј. самостални и да ће испунити наша очекивања.

3. Шта мислите о српској читалачкој публици?

У оном смислу, у ком би смо је ради имати ти и ја, такву читалачку

публику ми још немамо и не можемо имати. Управо читалачка публика још није створена, а оно што је има још није приуговорљена. Истина, ова тема могла би неке наше књижевнике и да љути; али ја се тешим тим што ми сваким даном добијамо све већи број људи који знају да читају; а то много значи. То значи да се српска публика тек сад припрема да буде читалачка.

Обраћам ти пажњу на ову појаву; погледај око себе и размотри — ко чита највише и ко купује књиге? Ово је важна ствар. Што је у другом свету непојмљиво, код нас је несумњиво: код нас су сами писци највише и читаоци. Јанко пише највише — Јанко и чита највише; онај ко не пише не мари баш много ни да чита. Продуценти књижевних производа у исто су време и најсигурнији конзументи. Најсталнији читачи су сами писци. Овде се само собом истиче читав низ питања: Ко је читалачка публика? Шта се најрадије чита? Који је писац најпопуларнији? Да ли онога највише читају који је проглашен за најбољег? и т. д. Поред писаца који су читаоци има и других читалаца; они су двојаки: једни су литерарни пробирачи — траже стране писце и већином сувише парфимиране и егзотичне предмете; други део чита новине и то им је сва књижевност. Па онда и ово: сви ћемо се сложити да су Ненадовић, Јакшић, Змај, Лазаревић, Јанко дивни, изванредни; — али наши филистри и њихова мушка и женска деца пре ће потражити „Вечерње Новости“ ил слично томе, јер је тамо роман „Катица Хајлбронка“, „Црвена Маска“, па ће се тек после тога сетити и лењо узети издања књижевне Задруге... О овоме би ти могао написати читаву Јеремијаду. Ма да би нам неко могао на овом

месту пребацити: ни писци нису много далеко одмакли од публике, те у колико публика не зна добро да бира и чита, ни књижевници не знају баш најбоље да пишу. Рећи ће се: криви су сами књижевници што својим делима не задобију т. ј. нису у стању да задобију читалачки свет.

Овде одлучно узимам у одбрану наше писце. Ко зна са каквим одушевљењем и са колико пожртвовања принесе своју лепту свом узвишеном храму, онда се њима нема шта пребацити. У осталом ја писце браним још и за то што их волим. А она варошка читалачка публика — то ти је као гомила света на вашару: трчи оним шатрама где је највећа галама, где има највише шаренила. Деценије ће морати протећи да се припрема и васпита читалачка публика и да књижевност сматрају као потребу свога духа. Док књижевност не постане ехо духа духовитих људи, људи отмених идеја и тежња; док она не буде огледало живота и нарави и арена где се испољавају таленти и стимули за нове подвиге, дотле ће учешће читалачке публике у делима књижевне продукције бити безначајно.

Мимо те читалачке публике коју сам поменуо имамо још једну врсту читалаца: — народ. Док прост варошки свет тражи на литерарном јеловнику јефтину и забиберену храну, дотле народ чита Вука и Сановник и слуша гусле о саборима.

Уз писце и читалачку публику морам на овом месту, ма и узгред поменути и наше издаваче. То су пиљари, бакали, шустери. И ако би се зар и с правом могли пожалити: да ми немамо купаца за добре и лепе књиге. Нека би и тако било; али ја овде само наглашавам да су они престо скандализирали српску књигу у

погледу форме, облика, технике, а у извесним случајевима и саме садржине. Изгледа као да су издавачи још унапред начисто с тим да књигу спремају и издају пре за савијање сира и бурека, а не за штелажу или сто у кући. А да ти само скренем пажњу — погледај само на коју стару књигу из почетка овог века: *Робинзона Крузоа*, на *Голубицу*, *Доситеја*, *Жил Блаза Саншиланца*, *Подунавку*... У колико се књижари издавачи показују кратковиди те не разликују добро од рђавога, лепо од ружнога, фино од простог, у толико читалачка публика, са своје стране, упорно се упиње да нас, у много прилика, увери да је заиста без укуса и срећености у избору предмета за читање.

Па онда још једна ствар, која на први мах изгледа безначајна. Доста важну чињеницу чине новине. За њих се, у српском свету налази доста бројна публика; јер Србин пати од те болести што воли много да политизира и рад је новости у свету да зна. Па погледај само какве су нам новине, шта свету и читаоцима саопштавају и ко су им и какви уредници. Ја мислим да наше новине и новинарство ни један иоле паметан човек не може убрајати у књижевност, нарочито новинарство за последњу деценију овога века. Мислим да нико не би могао бити толико малоуман потврдити бесмислицу да ови умни брлози и жабокрене *Вечерње Новости*, *Мали Журнал*, *Вошњак*, *Вече*, *Београдске Новине*, *Мале Новине*, *Наше Доба* — да оне сачињавају српску књижевност. Кад би се то што поменуте и сличне новине износе могло и смело врстати у књижевност, таман би то исто значило, као кад би неко овчије блејање сматрао за беседништво. Још кад човек по-

гледа на ове умне наказе, што се зову новинари, е, ту, *dificile est satiram non scribere*. До скоро је било код нас уредника *за нас*, новинара, који су напустили иглу, чекић, утију, оставили свој лепо шустерски, абаџиски, памуклијашки занат и „бацили се на књижевност.“ Ми и данас имамо велики број „новинара“ којих речник не прелази преко броја четири стотине, и то речи свога, матерњег језика и који још не могу да верују и да се помире с тим да се земља око сунца окреће. — Допусти да могу бар у загради поменути да је у нас било и таквих редакција и таквих новинара, који ничим не уступају ни најбољим европским подuzeћима ове врсте — али овде морам да прекинем.

Једно с другим писци још немају те могућности да покрену шири читалачки свет и да га задобију за себе; а публика још није толико примчива да књижевне производе добрих писаца уме ценити т. ј. у ње још није пробуђен интерес за добра дела. Кад то један пут буде — а извесно је да ће то време морати наступити — биће обезбеђени и књижевници и књижевност.

4. *Шта мислите о српској критици, њеном данашњем ушјецају и позиву?*

Признаћеш, да је ово прилично критична тема. Па зар да се излажем и тој околности да будем прокритикован, други би рекао изгрђен, од наших самозваних критичара?

Па, допусти, да те запитам — где је критика? Примећујем, одговор ти лебди над уснама; помињеш имена: *Јавор*, *Стражилово*, *Омладина*, *Гусле*, *Дело*, *Рад*, *Бр. Коло*, *Бос. Вила*, *Зора*, *Преодница*, *Звезда*,... Стани!

Боже сахрани! Онда би, по тој аналогiji, у ту шаблонску критику могао мирне душе уврстити и ђу-

мручке реферате и метеоролошке извештаје. Од *Данице* и *Виле* Новаковићеве, па до *Јавора* и *Стражилова*, од *Страже* до *Рада*, од *Отаџбине* до *Дела*, од *Б. Кола* до *Звезде* — све је то рад с руке, управо с неруке, рад на јуриш, за невољу. И још нешто: велика је већина углед. Руварац се угледа. Угледа се Св. Марковић на Доброљубова, Писарева, Вуловић имитира Бернеа, Др. Милан Јовановић прочитава немачке критичаре, Св. Николајевић се издиже у виши ранг критичара, али и он покушава да се начином излагања приближи великим есејистима европским. Пре неколико година обратио је на себе пажњу А. Николић и с правом се је очекивало да он дигне критику до књижевности; али он је у своје заносу тако слободно око себе размахивао, да је често захватао и предмете који ни по чему нису спадали у делокруг његовог критичарског позива и дискусије. Тим хоћу да напоменем да је Николић са једнаким познавањем и самоувереношћу разматрао и Дарвинову теорију о постанку фела као и какву Шекспириву трагедију, правне књиге као и разноврсне школске уџбенике, песничке производе као и економске студије, пољопривредна дела као и језиковне расправе. За то се баш овај веома даровити и опсежна ума човек није више испољио у ономе што нарочито чини његову особеност; није се дотле усавршио да постане оно за шта збиља има неоспорно највише позива у себи — није постао литерарни критичар.

После њега и пок. Вуловића, који се у неколико био препородио, наступа обрт у развоју критике. Представљају нам се раденици са срећнијим погледима, са опредељенијим тежњама. На једној је страни Богдан

Поповић, на другој др. Љ. Недић. Првome је књижевност и књ. критика струка; ми очекујемо, боље рећи ишчекујемо од њега много, али, како изгледа, нерадо се лађа пера; Недић и ако уноси гледиште у своја излагања, наслања се и на личне импресије, те тиме својим расправама даје полемичан тон.

Мислим да нећу погрешити ако допустим себи слободу да поменем неколико имѐна, који су почели приказивати своје критичарске погледе. Али је веома велика штета што им овај иначе деликатан и симпатичан посао није толико за срце прирастао, да га са свим пригрле и на њему истрају. Велика је вероватноћа да би они својим назорима и излагањима отворили нову еру српске критике. Збиља, човек мора искрено да жали, ако они сасвим окрену леђа критици. У ту групу долазе Светислав Симић, Јаша Продановић, Светолик Јакшић, Слободан Јовановић, Јефта Угричић, Јован Скерлић, Бор. Поповић. Допусти ми да овде своју љутњу изнесем на Св. Симића, Слободана Јовановића и Јефту Угричића — што су се одбили од критике, а препоруку: да се Скерлић искључно преда овој врсти рада књижевног.

На другој страни Српства приказује нам се као истакнути критичар Марко Цар. Човек, иначе веома финих опажања и духовит, али толико подложен страном утицају (што му јако уди гласу) да се често идентифицира са писцима које обожава, да у својим критикама покадшто присваја не само њихове манире и резоне, него и читаве ставове.

Још би ми остало да поменем прекосавске представнике критике: Ст. Поповића, Милана, званог Мицу, Савића, Бранчића и Станојевића. Најблаже што се може рећи то је: то су критичари са личним обзира-

ма. Одустајем да о њима ишта кажем, јер би мој суд био веома неповољан и доста опор. Они су спустили књижевност до камарадерије, још ниже, до котерије. Од критике створили су рекламу. Међу тим сви су заражени болешћу уображења да су прави апостоли роду и књижевности.

Овде се, на завршетку, умећу под перо и критичари што се по политичким и другим листовима, овде онде, спорадично јављају.

Ту су већином радови ђака, који се рђаво уче по школама. По овим критикама судећи излази да код нас бива сасвим обратно ономе што се ради у другом свету: у Српству се отпочиње књижевна каријера критиком. Пре него што те извичу за писца, ти постајеш критичар; и то се протеже од Косте Руварца па до оног гимназисте што у каквом престоничком листићу доноси позоришне рецензије.

По овоме што сам нагласио излази да у нас критика још не игра видну улогу књижевне ил научне контроле, да она још не представља регулатора нити тачног проценитеља разних књижевних вредности. Пошто је критика тако запуштена и на неугледном месту ми немамо ни добро рутинираних рецензената, а још мање критичарских ауторитета. О критичарима по новинама не вреди много трошити речи, јер, извесно је и више него извесно, да они неће бити први који ће добро дело приметити, приказати и свет с њим упознати, као што нигда нису нити ће моћи издићи на глас доброг писца и приволети публику да се за њ заинтересује. Њихова критика, а ту су већим делом лични обзири, једино још што може учинити то је да кади тамјан лошим писцима за њихова рђава дела.

Ма да је моје мишљење да је добро дело само себи најбољи протезер; ма да је моје мњење да ће дело без вредности само од себе угинути и непотребна му је мотика што се зове критика; ипак, критика, као частан судија треба да каже последњу реч, да процени и овери сваку појаву што уђе у књижевност и ступи на књижарску пијацу.

Не треба сметнути с ума да при писању критика долази и личност у обзир. То је важно нагласити: код нас се чине многи обзири према личностима. Познато или извикано име, као каква добра фирма, често пута протури и веома лошу ствар. По који пут то је једини обзир т. ј. личност пишчева је све и сва. Уздржавам се од навођења примера, да се не би коме замерио.

Из свега овога увиђа се доста жалостан факат: наша критика не утиче много на писца, а далеко мање на читаоце. На њу се писац не осврће, читалац ни толико. Ма се сви српски критичари сложили и ма сви изrekli суд да су Змај, Јакшић, Матавуљ не знам како и колико добри и достојни пажње, ипак „Ловац мртваца“ иде испред Лазиних „Шест приповедака“, „Катица Хајлбронка“ испред књижевне задруге, Монтепен испред Јанка, Матавуља, Глишића.

Добри производи лепе књижевности још нису у стању да скину ону крљушт што је попала по душама и појмовима српске читалачке публике, јер је та навлака врло тврда и дебела, а критика нема те енергије да разбије кору немарности у коју је увијен наш свет, нити да пробуди живље интересовање за достојна дела. — Кад критика буде успела да васпитно утиче, да свет приволева да духу свом тражи пробрану храну; кад постане израз дубоког проучавања, кад постане ре-

гулатор образовања у школи живота, регулатор у кретању духовних струја и праваца, тада ће извесно и критика постати саставни део књижевности и заузеће достојно место у литерарној продукцији.

— Позоришну критику остављам на страну да о њој доцније засебно пишем. На њој су добри дилетанти били Х. Давичо, и Драг. Јанковић; за њима иду Бора Поповић и Мил. Драгутиновић. П. Маринковић јој поклања велику пажњу, пише духовито, отмено, занимљиво и издиже позоришну критику до књижевности, али често уноси много личнога у своју критику, те је, за то субјективан.

5. *Шта мислите о српској књижевној конгресу?*

Ништа!

Да то не буде какав скуп за зидање „Вавилонске куле?“ — Све ми се чини да је „књижевни конгрес“ предлог Драгутина Илијћа. Е, томе се нисам надао од њега.

Допусти, дакле, да прескочим преко тог ендека.

6. *Шта мислите о српској популарној књижевности?*

Популарна књижевност — веома прикладна тема. Али одмах хитам да ти кажем ово: ми немамо популарне књижевности, у смислу, у ком је имају Енглези, Руси и Немци. Популарне књиге, које и народ чита јесу Вук, Сановник, Сан Богородице, празни календари и рђаво уређивани полит. листови. Мали, готово никакав, избор. Ти помињеш *Коњевићеву задужбину*, *Српску Матицу*, *Књижевну Задругу*. Прве две установе извитопериле су смерове својих честитих завештача; они данас личе на друштво за узајамно новчано помагање умно и материјално, више умно него материјално оскудних писаца. Што се тиче наше *Књижевне*

Задруге, која на првом месту има тај узвишени смер који збиља достојно испуњава: „да шири одабрана дела из лепе књижевности и општекорисне поуке, те да тако ствара књижницу са народ“, личи ми на врану која би хтела на два коца да стане. Јер у њеним издањима добио је српски народ да чита и такве ствари, које су за стручњаке и спадају у круг специјалних студија и место им је ма где, само не у Задрузи. Још мало, моја бојазан није неоправдана, можемо ускоро доживети да у Задругина издања дођу и задаци из сферне тригонометрије или картагенски ратови, основи Геодезије или историја Филипа II. Најзад, неко може и ово гледиште заступати; али ту већ долази лично расположење, а ја сам рад веровати да Задруга још није постала категорија нити хоће да је то. (Узгред овде допусти да изразим своје мишљење о неким задругиним књигама: она сувопарна, схематисана а још неизрађена „Историја српског народа“ која у свему потсећа на школски уџбеник, могла је изостати. Њој би требале да праве друштво и ове две књиге: „Из науке о светлости“ и „Подземне воде“. Што се тиче „Карла XII.“ ја сам изненађен. Јако ми је жао што морам саопштити да је превод овог дела и излишан и погрешан; ја не знам како је Новаковић могао онакав превод понудити Задрузи! Чему се може народ поучити од Карла XII. који је био авантуриста и полуболестан човек? Ако је Волтер требао да уђе у Задругу и послужи као проба стила, онда српски читалачки свет има то задовољство да види какав изгледа леп стил у рђавом преводу).

Није незнатна ствар спустити се са своје висине схватања у ниво оних слојева где је појимање непо-

средно и примитивно и учинити их приступачним са упознавањем и завољевањем савршенијих књижевних производа; није мала ствар у свом спису тако се изразити да буде заиста духовна храна, да с успехом проширује видокруг сазнавања и припрема га за разумевање живота и друштвених и научних истина.

Залатак популарне књижевности је на првом месту да буде национална. Таква књижевност је народу најприступачнија и данас најпотребнија. Да је ово истина види се и по народним умотворинама, које су још и данас, ако не једини то ипак главни елемент популарне књижевности. Та аутогенетична књижевност још може народ да васпита и одушевљава. А српска популарна књижевност има мисију, двојаку мисију: да с једне стране развија свест о елементарним знањима и догмама наука, а с друге да у народу живо буди и подиже свест о српској заједници, која треба да је идеал српски; јер се и иначе ничим не деле и не разликују, сем политичким границама Невесињац од Мачванина, Личанин од Шумадинца, Сремац од Бошњака. Популарна књижевност дужна је да пробуди и учврсти у духу народа истину да су Бачванин, Херцеговац, Сремац, Ера, Бошњак, Мачванин, Крајинац, синоними велике речи Србин, одједи знаменитог израза Србин „Од Балкана до Адрије“, гранчице српског стабла. Популарна књижевност има свој позив: она треба да буде један од најмоћнијих фактора духовног, српског живота и апостол идеје јединства српског племена. Ми, „Срби, сви и свуда“, стојимо пред једним сфинксом. То је народна будућност. Али кроз магловиту копрену тајанствене будућности назиремо контуре ембрија, што се развија: то је Српска Заједница. Решењем еко-

номских и политичких питања на Балканском Полуострову биће решени сви, па и књижевни проблеми на нашим странама. Улога популарне књижевности је у том да путоказ буде народу за тај можда блиски циљ откривајући у духу нашег народа вреле и неисцрпиве капитале културних блага и да их разлева у све и најниже слојеве и стране Српства. Литература од јуче учи нас каква да народу буде литература за сутра. Са те тачке посматрања популарна књижевност није луксус, него неопходност, потреба, као што је и идеја заједнице витална потреба. По себи се разуме да ја овај захтев за популарну књижевност стављам на првом месту. Али никако не мислим, као што се то махом данас и ради, на неговање јефтиног, званичног патриотизма који патриотично злоупотребљују и експлоатишу многе самозване патриоте и т. зв. родољуби и којим се, у последње време, на општу жалост нашу ревносно размећу и звани и незвани.

Сумирајући укратко своје мњење о српској популарној књижевности и улози, коју она има да врши, истичем ово: популарна књижевност мора имати народне изворе и потенцице и мора носити обележје наше расе.

Напоменуо сам, а овде понављам: сва списанија што се пишу за народ ни по чему, ни по потребама народа, ни по духу времена не одговарају сврси истакнутој.

У свима српским земљама народ је још непрестано гладан духовне хране; књига, добра, корисна књига још му није доступна, нити се ко пашти да то постигне. — Потребно је да и приватна иницијатива и књижевна иницијатива и књижевна удружења па и државни чиниоци обрате у будуће озбиљну пажњу на ову

ствар, у толико више што у српском народу писменост стоји још на доста ниском ступњу.

7. *Шта маслите о српској драми?* 8. *Како судите о хумору у нашој књижевности?*

Драма је најсавршенији, хумор најпријатнији израз у књижевности.

На овом месту намеће се питање: Како и зашто драма стоји код нас још на ниском ступњу? — Не знам да ли би оправдан одговор био — за то што ни елементарније и лакше области наше књижевности нису стране обрађене. Кад се то зна онда је бесмислено придружити се заблуди, коју је некада изрекао пок. Вуловић: да наше друштво нема грађе за роман и драму. И у најпримитивнијем друштву има драме. И ако се не могу приволети мишљењу да је са Стеријом и отпочела и завршила се драма, исто тако не могу се придружити тврдњи штампе да су Костић, Драгутин Илијћ, Цветић, ненадмашни драмски песници.

Наши драмски писци још се нису довољно припремили (Шта може студија да учини неке послужи за пример Цветићеве драме, које су у погледу сценерије образац савршенства). На овом путу тек се сад почињу да развијају индивидуалитети; личности мало, прилике доста. Најзад, грађанска драма тек ће доћи на ред. Јер треба имати у виду да су и Немци дуго, врло дуго и много копирали француски водвиљ, док им, најпосле, Лесинг није дао у Емилији Галоти образац за грађанску драму.

По свему изгледа наши драматичари још нису скроз проштудирали ову област рада: не прате, не проучавају драму у животу, да би је потом могли пренети на позорницу.

Занимљиво је, а није без интереса и за шири читалачки свет изнети бројни однос драмских писаца пре-

ма приповетци: драматичаре би могли на прсте избројати, приповедача је доста. Још и ово: у нас се преимућствено обрађује историска драма. Ту су од Стерије, Ј. Суботић, Атанасије Николић, М. Бан, Л. Костић, Ђ. Јакшић, М. П. Шапчанин, М. Призренац, Драгутин Илијћ све историске драме писци. Одвајају се Стерија, Коста Трифковић (овај је безобзирно присвајао од Голдонија), М. Калић, Бранислав Нушић, Брзак, Јанко, Глишић и Стеван Јефтић, који узимају грађу из друштва или народног живота. Али и покрај њих драма данас ћути. С друге стране рад на превођењу је много живљи, али је једностран: овде преовлађује француска драма, комедија, лакрдија.

Нека ми буде допуштено да бар у овој прилици смем бити оптимиста. Кад око нас видимо пуно клица младих, доста нових снага — ко зна какве ће се способности испољити, какви ће се таленти развити и избити на површину. Ту су П. Одавић, Б. Николајевић, Р. Одавић, М. Ј. Митровић, Ђ. Ненадовић, С. Мијалковић, С. Ђоровић, Ст. Бешевић, Р. Домановић, П. Талетов — сви тек на почетку своје књижевне каријере. Ако су самосвојни таленти они ће прећи критичне моменте свога развоја, они ће прекорачити праг подражавања и угледања и показати шта они, сами, могу. Извесно је, прави ће песник победити све струје и утицаје и размахнуће својим крилима, чим нарасту. Српска је драма као заћутали Везув — пригушен је, али у дубинама ври и спрема се на литерарну ерупцију. Нисам рад да представљам Фалба у литератури, али моје наде стоје уз нове радове и писце драмских дела.

Журим се да и овим путем Митровићу препоручим да се полухвати да ради историску драму у стиху

— стекао би лепо име у драмској књижевности. А Нушићу би пожелело да бар десети део оних „тема“ „скелета“ изрази што ми их је испричао. — —

Ред је да изнесем неколико речи о хумору у нашој књижевности. Ја сам спремио за твоју лепу „Зору“ нарочиту расправу о хумору, па, ако што ваља, ти је удостоји јавности.

9. *Шта мислите о дјечјој књижевности?*

Као мушице што се искупе око парчета шећера, тако су се око ове врсте књижевност прибрале и М. Ђ. Милићевић и Миодраговић и Јовић и Дачић, Зорић, Лазаревић, М. Марковић — и ко би још и њихова имена да ређа! Многима је од њих пре место у каквој благајници или ђумруку него у књижевности а велика већина би се међу њима драге воље манула и дечје књижевности и латили се свакога другог врага који би доносио узгредну зараду. Људи што раде књиге за децу већином положајем својим обезбеђују промет својих дела. Још памтим једног београдског гимназиског наставника, који је пре неколико година превео неку романчур у две свеске и дечица најнижих разреда, према његовој препоруци, давала су по 2 динара за роман. Међутим родитељи су рачунали да је то школски уџбеник.

Дечја књижевност једино је поље које се „обрађује и плода доноси.“ Запитајте Сремца, Нушу, Матавуља, Веселиновића, Глишића: како се и колико се промуче и озноје док преваре књижара да им радове награди достојно и изда на свет; а за ову врсту књижевности отимљу се и писци и издавачи. Познајем неке ниже чиновнике у управи фондова и главној контроли и трошарини — пишу за децу а знам једнога бакалина —

издаје дечје књиге. Што се на дечјој књижевности много ради, није доказ да се добро и паметно ради. Са овим предметом води се данас толика велика шпекулација да у њу ступају у ортаклук чак и лица која једва да могу разликовати писаљку од будака; и све живо ради да задовољи дечје потребе, боље рећи потребе списатељских џепова и трбуха. У овом послу најбоље пролазе они који имају ближних познанстава са гл. просветним саветом. Сам сам имао прилике посматрати те „књижевнике“

— Мени, богме, стига, овом књигом исплатио сам две менице! вели један.

— Дође ми баш како треба: провео сам са овом књигом са женом и децом ферије у бањи!

— Баш дође у згодан час: подигао сам шупу нову у авлији и исплатио неки стари дуг!

По овоме управо излази да писци пишу дечије књиге због себе, ради својих личних потреба, а не због дечице.

Даје се дакле појмити што се и писци и издавачи утркују: ко ће пре да пусти у продају књигу за децу: — деце је доста, а то је најбоља публика — не пробира, не замера и задовољна је ма шта јој дали за њен грош. Изузевши Змаја и неколике ствари ситније, остало је све фушер: рачун и шпекулација потиснули су овде идеју и потребу педагошку. Што је Змај дао деци то би у свачијој књижевности на свету дошло на најугледније место. То је једино — од дечјих т. ј. списа за децу — бесмртно.

На дечју књижевност обраћа се слаба пажња. А треба имати на уму да је она од замашне вредности и стоји у вези са општом књижевношћу и чини припрему за њу. Дечја књижевност управо треба да буде омладини припрема за завољевање

књиге доцније у животу. Међу тим она је код нас вашарски предмет. Сећам се једна, иначе веома солидна књижара издала је два декламатора и на корицама лепљене су слике што се лепе на лецидерске колаче. Тим је већ све речено. Као што се види пре ће човек наћи патриотских идеја у каквој алгебарској једначини него у оваким дечјим књигама што се могу наћи педагошки обзири и задовољење педагошких захтева. Јер су сви обзири упућени на кесу родитеља што деци својој радо дају новац за књижице.

Усуђујем се овде нагласити да је веома важна и велика тема — дечја књижевност; и да би се овај посао ограничио на људе који могу корисно пружити духовне хране маломе свету замолио бих др. В. Бакића да изнесе упуства како треба за децу писати. Јер код нас још непрестано живе многи школовани људи у уверењу: да за децу треба да пише учитељ и наставник; они мисле да је довољно бити званични васпитач деце и тим је већ дата способност за дечјег писца. Змај никад није ни једно предавање држао деци него је по болницама и болесницима писао лекарске рецепте, а нико, никад није умео лепше, слађе, пријатније деци и с децом говорити од њега; међер ти наши наставници и учитељи целог века свог придикују деци и нико није досаднији, сувљи хладнији у списима за децу од тих патентираних педагога.

10. *Шта мислите о утјецају данашњих политичких прилика у Срба на развистак народне књижевности, особито белетристике?*

У првој половини овога века, у првом издању своје „Историје књижевности“ Јулијан Шмит изрекао је доста значајну фразу да Немачка нема велику и националну књижевност,

јер Немцима још недостаје јединство, заједница, не достаје општа свест о уједињењу и рад за добро, срећу и напредак једне опште, заједничке отаџбине.

Садашња књижевност нема великих тековина, јер још није сазрела велика идеја о јединству нације...

Ти, свакако, већ увиђаш у ком правцу креће се мој одговор на последње питање; овим се моје гледиште већ унеколико опредељује.

Сигнатура данашње књижевности јесте дилетантизам; на свима областима рада, па и на књижевној арени најчешће се појављују медиокритети и они су највиђенији.

Ми немамо потпуно независних сталежа, независних људи од пера, самосталних ритера духа и идеје. У свету где су односи савршени и уткани једно у друго, где су уплетени, књижевност не зависи од политике и струја политичких, нити правац политике може у зависност да доведе егзистенцију књижевника. Код нас је тај утицај безуслован, неодстрањив. Политичке прилике и системи, владавине и струје могу бити какви хоће, књижевност треба да има опредељен пут, одређено кретање и шта више она да утиче на политички живот и рад политичара. Место да књижевност креће политику, код нас је обратно: политика потискује књижевност а гони књижевнике. Кад књижевност постане пунолетна, кад се отргне туторства политичког и њене протекције, онда ћемо у будућности имати и писаца који сем литерарних брига других брига неће имати.

Српска књижевност данас још нема оно обележје опште, што га је у тежњи једној формулисао Јулијан Шмит. Признаћу да нигде нема чисто народне уметности; али књижевност може у себи да има у глав-

номе етничке одлике једне нације. И ако је народна књижевност усмена била богата, писмена ће остати сиротна, док се горња, битна, погодба и захтев не оствари. Књижевници још не остварују тај општи смер, не учествује на раду за то што њих сузбија медиокритет, потискује политика, спречава сиротиња: незналица замењује учењака, новине (никакве) потискују књигу, шустер песника. И док у књижевности влада династија фразе дотле ће прави песник, истински таленат куњати; српски књижевник имаће доста духа, мало новаца и тим ће се и даље једино одликовати од своје средине; наш богодани песник, даровити приповедач духовити уметник и даље ће становати у најсиротнијем крају вароши, јешће сува хлеба, а често неће ни тога имати; кад умре ми ћемо крокодилске сузе за њим проливати дан два и после тога брзо ћемо га заборавити. Песник ће и даље дух хранити идеалима, го и гладан певаће свом роду о лепоти, вери, срећи, народу, ми нећемо имати кад да га чујемо, а кад положи своје суве кости у гроб, ми ћемо великодушно бацати на тањир по 2 ил 3 динара на концертима што се приређују у корист голих и сиротних породица „наших неумрлих, нигда незаборављених“ — и тако даље.

Како се данас схватају социјална питања у српском друштву и начин како ће се она у скорој будућности извести, утицаће и на развитак књижевности. Српско се племе налази на једној прекретици; оно има да издржи једну јаку пробу. Наше подножје још није довољно утемељено; још има националног политизирања, мало националне идеје; доста моралисања, мало морала; много речи,

мало дела; декламујемо, ал то је без осећаја; моралне и патриотске представе су пред нама, али су хладне као сенке, као фантоми; има тежња, оне су неопредељене; има талента, није израђен; има вере, није учвршћена.

Ко је уз идеје; ко је уз горњу поставку има ту заслугу да буде у мањини и не само да не буде његов глас саслушан него и притишаван. Али он има и једну утеху у томе што је његова вера света, његова тежња узвишена, његова идеја потреба, његов захтев оправдан и од општа значаја; а време ће показати да после омарине долази поветарац, после мрака наступа сјај и ведрина. Овај век што умире родиће нову епоху која ће сабрати и ујединити српско племе и тада ће засинути нова зора а у српском поднебију разлегаће се српска песма „од Балкана до Адрије...“

Али, драги уредниче, видиш ли ти куда ме одводиш твојим питањем?

Како беше гласило твоје питање: о утицају данашњих политичких прилика у Срба на развитак књижевности?

Ти си пустио на арену претресања и расправе једну врло опширну, замршену, неблагодарну али важну тему. А видиш ли ти где се ја находим? — Или си рад да поред ове апсе зарадим себи још једну?...?

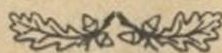
Не, не — мени је доста и ова једна.

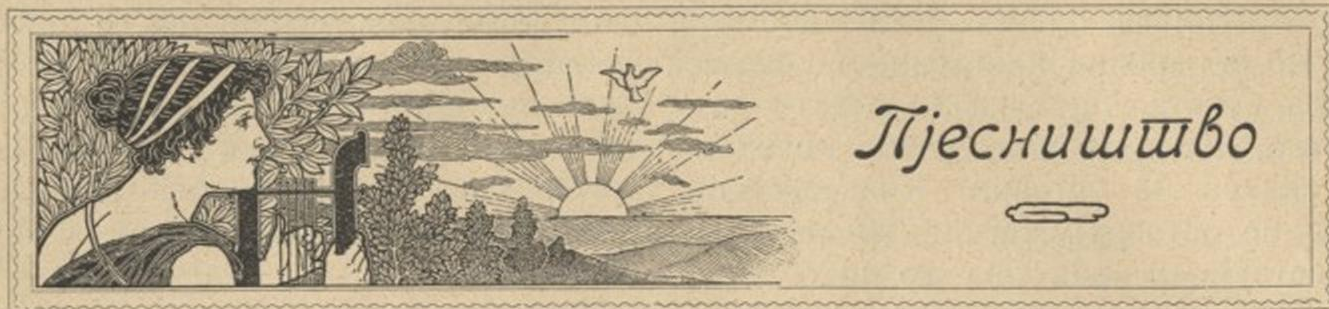
Остајем ти дужан с одговором на ово питање, и буди задовољан са мојим оскудним одговором.

Теби и целој редакцији махсуз селам.

1. Новембра 1899 г.
у пожаревачком затвору.

Милорад Павловић

Пјесништво

ЗИМСКА ШЕЋЊА

По широком пољу
Пала магла јака
Не види се ништа
На пет, шест корака.
Крај мене, у магли
Као сенка бледа,
Назиру се црте
Гола дрвореда.
Нигде звук живота
Тишину не буну:
Чује се кад иње
С гране се открили —
Срп. Црња

Ал' ко то пробија
Магле вео сури? —
Девојче се једно
Својој кући жури.
Откуд зимском пољу
Та ружица жива?
Сусретох је, — она
Стиди се, снебива.
Пољубих јој уста
И два црна ока —
Цура стрепи: нема л'
Откуда сведока...

Нема... Гавран један
Из магле се креће —
Обазрев се на нас
У маглу пролеће...
Магла гушћа, вече
Удружено с њоме
Сакрива ми облик
Удаљене моме.
Зажалих за цветком,
Уздахнух за њиме —
За тренутком Маја
Усред љуте зиме...

Мил. Јакшић

МЈЕСЕЦУ

Нема те... Још нојца није те уплела
У косице тавне,
Није те извела
На пољане равне,
Под мирном тополом
Да у бистри талас, што те жудно чека,
Златан се загледиш... Још се у мрак губи
Врх глухи дубрава. Још магла далека
За литицом голом
Сврх језера тихи' бескрајно те љуби —
Милоснику своје путовати брани.
Ја знам: она гори
На пољупцу твоме, кб огњеви рани
Јутарњих небеса. Ал је туга мори
Са блиског растанка, па кроз сузе сјајне
Гледа те и дршће од туге потајне...
Ал ти немој каснит'! Још једанпут драгу
Загрли и сљуби сузицу јој благу
Са мирисних већа — па дођи, завири
У мирну тополу! Ту пјесмица мека
Милује се с грањем; ту нотњи лептири
Росну травку љубе; ту босиљак мири —

Ту је драга моја, она тебе чека, —
Њено око плаво пут истока блуди,
Нада ти се, стрепи и за тобом жуди.
Дођи, не дангуби!
Лијепа је она: златни јој увојци.
А мили погледи кб звјездице двије
У дубокој нојци.
Њена мила рука
Мене слатко грли а пољубац грије.
Око топлог струка
Кб маглица танка дршће вео б'јели,
Шуми и лахори,
А лице јој цв'јета, жићу се весели
У осмјеху њежном,
Па изгледа драга кб да ружа гори
У прамењу сњежном.
Дођи, не дангуби!
Ноћ је пуна тајне, —
Милуј драгу — љуби
У косице меке, њедра мирисава,
А ја ћу у веће, у два неба плава —
У очице сјајне...

Алекса Шаншић

ЛЈАВ И ЛИЦЕМЕРИ

(Басна)

Једног дана беше нека слава
Господара лава.
И различне покупе се звѣри,
Све некаки подли лицемери:
Зец и лија и волина тован,
А са њима магарац и ован.
Испрашише бунде и ђуркове,
Очешљаше браду и бркове,
Па се крену господару лаву,
Да му ову честитају славу.

Прво лија започела смело:
„Господару, свако твоје дело
„Као сунце са небеса сија“, —
А магарац: „Тако мислим и ја.“
„Анђео си од како те знамо,“ —
А зец на то: „За нас живиш само.“
„Све си мане к’о прах давно стресо,“ —
А во брижно: „И не једеш месо.“ —
„Благ си, добар, гониш само злога,“
А магарац: „И личиш на Бога.“

Београд.

„И сад, ево, даде нам се згода,“ —
„Управ’ срећа“ на то ован дода, —
„Па дођосмо поданици смерни,“ —
А во мукну: „И робови верни.“ —
„Да у кратко и срцу и души
„Израз дамо...“ Магарац: „И уши.“

Збор што поче та дружина ретка,
Мио беше лаву испочетка,
Лепа речца сваком створу годи,
Ал’ кад виде где та ласка води
Рикну бесно,
Па је ногом тресн’о:
„Стани једном, ти жгадијо једна!
Тол’ка подлост и мени је гадна.“
Врабац неки ту, на моме крову
Јутрос ми је прич’о причу ову.
Још и наук хтеде да ми даде,
Ал’ угледа где се мачка краде,
Па ми шапну: „Куд је доне ђаво!“
И одлети баш овако право.

Милорад Ј. Мишровић

У жељезничком вагону

— Иво Ћипико —

Замишљено, попостајући, вукао сам
се узбрдицом повише села, к же-
лезничкој штацији. Божићне благ-
дане проведох код своје куће. И тек
што се бијох осладио, морадох се
повратити, да удовољим, ако ће и
силом, својој службеној дужности.

Ходајући разгледао сам око себе
и пред собом замрлу природу. Био
је други дан Божића, те путем мало
сам свијета сусретао. Ни тежака по
виноградима није било, већина их
је светковало благодан св. Ивана. А
вријеме бијаше уједно, и небо само
једним облаком застрто, што се је
непомично над земљу надигао и про-
стире се све до крајњих граница бр-
дина, око којих је само нешто би-
стрије и свјетлије.

Полако узвукох се узбрдицом
до узвисине. Мимоиђох гробље и на

њему мртвачку главу, испод које је
урезано: Смилуј се мени! Нехотице,
као да се неко иза мене либи, оба-
зријех се. У гробљу густе чемпреси
тамно и мртво одразиваху се, у мр-
кој, мирној висини њихови врхови
као да ишчекују лахор, да их зале-
луја. Застадо погледом, на том лап-
ту тужне земље. Часом у мени бу-
ђаху се слатке и болне мисли. Пре-
дамном никоше позната ми сеоска
обличја, и као да гледам њихове осје-
ни, како се између мрких чемпреса
из земље дижу. Обрнух се, да про-
слиједим путем, но за све иза мене,
чини ми се, да ме погледом прати
големо мртвачко око, у којем се сва
покопана, позната ми обличја од-
бљескују. А наоколо земља, голети
и само море, утајало се и замукло.

Моји кораци на далеко одјекују и као да буде задријемали свијет.

Замишљен и смућен стигох на жељезничку штацију. Пред чекаоницом нађох мало чељади: два војника, што се сигурно, као и ја враћаху с допушта — и неколико загораца. Један од њих поздрави ме, а ја се у исти час сјетих да га познајем.

— Па како је? — упитам га.

— Није добро, господару, — одврати ми обловито.

У дрхтају његова гласа чисто осјетих нешто жалосно и скроз тугаљиво. Оба треном замукосмо. За час и он се по мало од мене одмаче и пође да узме биљет. На то и воз дојури.

У ушима још ми брујаше онај његов тугаљиви глас, што као да вапијаше људску самилост. И нагох за њим. У вагону смјестих се сучелице њему. Нестрпљиво очекивах, да се чељад нареди и да воз крене. До мене је сједио неки други загорац, његов комшија, подаље она два војника, и још нешто свјетине. Воз у неке заклопота и поче да одмиче.

— Шта си се ти, Пере, дао по злој вољи? — упитам га, нагађајући говор на шалу.

Он ми не одговори. Буљи преда се; извади иза паса лулу, скреше и стави је у уста. Стаде да гриска поцрнјели камиш. Ја бијах радозналији, па приупитам.

— Тешко ми је господине, вјерујте! — одговори за њ сусјед му.

На то Пере подиже главу. У тај мах наши се погледи састадоше. У његовим очима чисто видјех праву жалост, бијаху немирне, потамњеле и упале.

— Ових дана, јадан се човјек напатио — настави сусјед. — Однијело му Божић! Погибе му син.

— Мани друго! Само да је он жив! — једвице изусти Пере и боље се погури.

— Шта, Ђуро умрије? — питам ја.

— И да знате од које смрти? — прихвати сусјед. — Зар га познајете?

— Познаје га, познаје, — промрмља старац — не дижући главе.

Збиља сам га се сјећао. Силазио је доље к мору у наше село на радњу. Виђао би га у недјељу с осталом млађаријом, кад сам и ја селом калашио.

Ја се наредио да слушам, и сусјед поче да прича ову Перину несрећу.

— Видите, — рече — Ђуру узело у војнике, ако је и био јединац. Нашло њега старца, да је добар за радњу, а онамо једва лизе по земљи. Шта ћете; тако је! Сила Бога не моли! Како му њега дигло, дигоше му све! Човјек бијаше узео у господара комад земље, задужио се да је обради, а послије када се је истрошио наступи неролица, па камате изједоше и земљу и радњу. И не било им доста, већ отраг недјељу дана, продадоше му и оно потлеушице на дражби. А сину му Ђури још горе! Знате и ви, како је тамо код туђега и кад те твоји не помажу. А ко ће њега да поможе? Црна сиротиња! Служи краља, а мучи га; да би зашто? Не разумије он њих ни они њега... И још гладан!

— Тако је! — потврдише она два војника.

— Да, гладан! — измуца старац па вели као за се, замишљено:

— А ја му не могах помоћи.

— Дознало сироче за невољу на кући, па напремио, да пред Божић дође својима, на виђење. Затражио допуст и даше му га, за цигла четири дана... У очи Бадњака видјех га у граду. Поздрависмо се, и рече ми да ће кући.

„— Ружно је вријеме, Ђуро, — стадох га наговарати, да не иде. — Остани до сјутра, па ћемо скупа.“

„— Не могу, брате, чекати — вели ми он. Ни бриге њих, што могу, да је ружно.“

„— А јеси ли ручао? упитам га онако из обичаја.“

Он се чисто збунио.

„— Јесам заложиио се крухом и напио ракије. Млад сам, па ћу и са тиме издурати до куће. Жеља, брате, гони у своје село!“

И рече ми: „— Лако ми за то; но натукле ми ове вражје постолетине ногу, па ми се отворила раница. Би ли вјеровано! Још нисам навикао овој обући. Нема ти до наших лаких опанака! Ну свеједно неће бити зло“ — и оде.

— Оде јадан, и не стиже жив кући! — прихвати потресеним гласом стари Пере, и окрену главу на страну.

Уз то воз стаде. Кондуктер оштро викну туђим кихотом, као да грди, и за час воз се наново маче.

— Па? — упитам немирно.

— Зло! настави сусјед. До куће цио дан хода. У путу захватила га вијавица, па мећава. Биће да је био гладан, а ваља да му се и рана на нози отворила... и изнемогао, еле како му драго, замео га снијег.

— Снијег? — чисто уплашено изустим ја.

— Сутра, на сами Бадњак нађосмо га укочена у сметовима — заврши сусјед.

— Хвала Богу! — уздахну тешко стари Пере и спусти главу на заруњавиле, окошчасте прси, да му се не виде замагљене очи.

На први мах остадох изнебушен. Ђутао сам и загледао се кроз отворено оканце напоље. Воз је брзао широм голих винограда и мрких маслиника, у глави ритмички одзвањао ми је његов шум и пошљедње двије старчеве ријечи. Мало помало и моје гануће заче ми у можданима, читу

слику бола и самилости. Око мене, ко да никога нема; само онако лудо бленуо сам у мрки простор, што ми је испред очију измицао.

Цијела прилика, и саме поједине црте Ђурина обличја, мјесто смрти, виђу чисто у даљини пред собом...

Таман као да гледам, то здраво, насмијано, и подложно момче, што мисли да је створено, тек да другога служи, како патнички пење се узбрлицом, да заједно Божићну тугу и невољу подијели са својом породицом.

А снијег вијавицом мете, мећава завијава и вјетар око голих грана стабала хуком облијеће и запушује му прса и лице. Око њега сама пустош! Пред собом, само у даљини назире побијељеле брдине и чини ми се, иза њих још далеко његова је поклеушица. И ако је сада и она туђа, бар ће часом да се у њој од невремена заклони...

Сутон се хвата, све гушће, чешће и веће бијеле пластике око њега лепршају, а даље пред њим у осјени главице су посуриле и као да висе између земље и неба. Срце му жестоко куца, нада се, још мало и свршиће муке!... Ну сада стазица кривуда, посве на-да се, земља је кршевита; из грма, што му је до ногу, тић болно цијукне и полети, да се другдје заклони. А он треба да се пење, преко избочитога стијења и кукова, што из земље вире, пушавица у лице му сипа, и већ је уморан, запухао се и једва дахће од напрезања. Засве очи су му упрте и звијерају тамо, куда мисли, да је његова топла потлеушица... Наједном посрне између високих кукова, стровали се, оћути љути бол, сјети се ране на нози. Уморан, изнемогао прислони се уз хладни костур стабла, а у ушима звижди му подмукли хук и разноси се пустим околишем. Муком свуче посто, да рану крпетином о-

бавије, па да прослиједи. Али умор и слабоћа задржа га, као прикована уз тресући се костур; као задријемао би... Силом напреже се, да буде будан, но глава клима и само на прса пада... А пластице гушће и брже око њега сипају и већ је сав простор сами њихов лаки лепршај — и једнако из мрка неба пада и пада. У њему живот још тиња. Прел очима му сијева нагорјели бадњак, мрко очево, и умиљато мајчино и сестрино лице. И на махове, трзнуо би се, као да га неко ладним прстима дира и у исти час просипа бијело брашно, што му се лагодно лица додирује. Док опет вјетар прохуја, те њиме завитла и брзо га носи далеко преко брдина и паде изненада на мјесто, гдје ватра гори, и гдје је лијепо и топло... Нешто меко, лако приљубило му се је уз лице и сада рекао би снови, док помало бесвјесно губи се, нагађа; чини му се да је прирастао на мјесту и да је он, и све око њега, само једна ствар. И онесвјести се, заспе мртвим сном... Код те помисли, чисто сам се трзнуо, ко да сам се иза сна пренуо. Погледам на знанца Перу. Његово наровано лице бијаше мрко, сухарљиво и тужно, рекао бих да је убијено. Мене заболи у души његова и синовља му несрећа. Салијећаху ме тешке, неутјешне мисли. Силом ми се по памети врзала мисао: — Како то, да без њихове кривде, тако пропадају?

А воз је јурио и клопотао кроз градско предграђе к штацији. На догледу љетниковаца и господских палача, обузе ме још грђа чама. Толико раскоши уоколо, а предамном силна невоља. И ја не могах уздржати се, а да не упитам јаднога старца: — А куд ћеш сада, брате Пере?

— Одох до касарне, пригорно одговори ми — да покупим оно ње-

гове потребице, што је код њих остало — ако даду.

— Па онда?

— У село да тражим, куда да главу склоним, док је на вријеме. А шта ћу? Хвала Богу и људима, надам се намирићу се, — и диже се.

Воз дојури. Свијет из вагона силазаше, а и ја за њим. Лијено у мислима корачах к излазу, и предавши биљет, изиђох на улицу. За мном навријеше загорци, носећи пуране на пазар, за господу. Чух како се на сусједа Перина дере редар, што их не носи по задњим прописима.

— Праве сте бештије! — викао је срдито.

Даље нисам слушао, пођох својим путем и униђох у кавану. До мало опет сам виђео старога Перу. Бијаше се приметно, сигурно синовљом торбом. Окисао, погурен, полако се између свијета тргом вукао. За све, што сам у кавани сједио на баршунастом душеку и било ми топло, у души осјећах грдну празнину. У глави ми одзвањале његове послједње ријечи, крцате пригора и трпљивости. И чудило сам се, како да ти људи поштују закон и онда, када је скројен читао на њихову штету? Спопала ме душевна немоћ; љутио сам се сам на се. Мишљах, зашто ми не радимо онако, како приповиједамо и осјећамо? Истина, ја сам ћутио братску самилост за несретнога Перу. Ну зар је то доста? Па какви смо ми људи, кад немамо снаге, да дјелујемо онако како смо увјерени, да је добро? Мојим мислима нисам знао наћи реда, и у Периној несрећи чињаше ми се, као да се зрцали људска правда и уредба. И онда будила ми се савјест, и као да ме пита: Зар је доста разумијевати, сажалевати и опраштати — и ништа друго?

Једна ратничка успомена

— † Сердар Јоле Лилетић —

Пошто књаз Данило помоћу мојом и још неколико одважних Црногораца сломи све велике препоне, које сметаху прогласу његовом за господара црногорског и брдског и пошто проглази себе књазом а Црну Гору књажевином, оживјеше како Црногорци, тако и сва околна српска племена, и ратнички дух и жеља за уједињење Српства овлада срцем и душом свакога Србина. Овај се покрет и преображај духова осјетио свуда а нарочито је ово узнемирило високу Порту, па и самог Султана турског, те се Турци ријеше не само сузбити то ратничко расположење српско, већ намисле уништити Црну Гору и њеног младог и одважног господара, па пошљу своје најодабраније војсковође са великом силом да ударе и униште Црну Гору и њену слободу.

Година 1851 и 52 била је тешка и претешка за народ црногорски, брдски и за кршну и јуначку Херцеговину, гдје се на све стране љута борба водила, а нарочито година 1852 била је црна и претешка. Те године, назване „Омерпашине“, Омер паша удари на Црну Гору са 120 хиљада војника. Са овом великом силом улогори се близу Подгорице, па напише писма свима главарима црногорским, да иду њему, да пољубе цареву руку, пријетеће им и митећи их благом и лажним обећањима. Све што је било плахо и лакомо отиде паши да прими дарове и изјави оданост Султану.

Кад виђе паша под својим шатором много одабраних Црногораца и Брђана, кад виђе да су се предали поред осталих Вукотића, Црнци и већи дио Рогамјана и готово сви Пи-

пери, изузев мене, моје браће и браства мога, крене се пут Спужа преко Малог и Великог Брда, дође под Спуж и на подоље Спушко улогори своју војску, и одатле пошље писма бјелопавлићкијем главарима Ристу Миркову, Пајовићу, Бошковићима, Радовићима, Брајовићима и Јовановићима, да иду њему и да се поклоне цару. Бјелопавлићи се налазаху међу двије ватре, од Спужа Омер-паша са сиљном војском, а од Никшића и Острога сиљни херцеговачки и босански Турци. Ристо Мирковић с Пајовићима, Бошковићи и Радовићи оставише своје куће и отидоше на Загреду. Војвода Мирко Петровић, Новица Церовић и војвода Крцо Петровић, затворише се под Острогом, и из Горњег манастира витешки су се бранили од Турака све доклен их је избавио књаз Данило са Црногорцима. Турци раздвојише Црну Гору на двоје, притискоше Бјелопавлиће и саставише Спуж са Никшићем. Ово су били најтежи часови за Црну Гору, која бијаше на двоје раздвојена. Ово су били дани највишег искушења, дани нечувених мука, где брат брату не могаше дати руку од помоћи.

Но између свију мученика тога времена, нико не бијаше у толикој мјери остављен себи и предат судбини без имало наде на спас и избављење, као што сам био остављен себи ја са браћом својом. На мене наваљиваше Омер-паша са силом својом, час ме зваше на предају, обећавајући ми све оно чим се лакоми човјек преварити може, али све пријетње Омер-пашине, као и сва његова обећања не моглоше ме поколебати у ријешеност моју: умријети за

крст часни и драгу слободу. Не кло-
нух духом, већ се затворих са ода-
браном мојом дружином у цркву и
бијеле наше куле, бијући се и одби-
јајући турску навалу.

Доклен чујох у затвору војводу
Мирка Петровића, дотле имах и наде
да ће доћи час избављења, а пошто
изиде из затвора већ се нијесам мо-
гао надати избављењу, но и ако не
имађах ни зрачка надежде у избав-
љење моје, опет нијесам клонуо био,
остадох вјеран одлуци својој, жртво-
вати себе и свакога свога, а не пре-
дати се Турцима, за то и на прије-
тње силнога Омер-паше, који ми
казиваше, како је ухватио књаза
Данила и војводу Мирка и како их
је послао са свима војводама у Ца-
риград, са презрењем сам одговорио,
позивајући га да чини све што мо-
же, и да се нигда жив предати нећу.
Па видећи да нема спаса ни помоћи
ниодкуда, позовем свештеника —
брата мога, те он причести мене,
све војнике и чељад моју, спремају-
ћи се тако за очајну, јуначку и хри-
шћанску смрт.

Све муке које ми задаваше за-
твор, пријетње, глад и жеђ, неспа-
вање и непрекидно борење, толико
ме није морило и мучило, колико
помисао на књаза Данила и на Цр-
ну Гору, за коју мишљах да је по-
гажена и уништена. У тијем мукама,
у тој неизвјесности нијесам могао да-
ље остати, јер није лако држати се у
затвору годину дана и одупирати
се свој турској сили и навали, а не
знати што се чини од Црне Горе и
Црногораца, те написах писмо Књазу
Данилу овог садржаја:

*Вишешки Господару
И прежељни Књаже!*

Година је дана од како силни
Турци уђоше у срце Црне Горе и

раздвојише Брда и Црну Гору. Тур-
цима се предадоше рђе и кукавице,
лижисахани и потурице, плунуше
на часни крст, обрукаше лијепи срп-
ски образ, губало их мајчино мли-
јeko. Омерпаша ме опколио, нуди ми
благо и господство, пријети ми сва-
којакијем мукама, прича ми да је за-
робио Тебе, да је нестало слободе
црногорске, али ме сва обећања на-
мамити не могу, нити ме пријетње,
затвор и бој уморити може, и рије-
шио сам се умријети са цијелијем
мојијем родом, мушким и женским,
тек турску руку нигда Јоле пољу-
бити неће.

Господару, ово је пошљедњи опро-
штај који Ти из затвора шиљем, са
свом мојом одабраном браћом и иза-
браним друговима мојим, који ће сви
изгинути са мном, вјерни часноме
крсту, вјерни српскоме имену и сло-
боди златној, вјерни Теби своје Го-
сподару. Ако си жив, да си прост
Ти и да су прости сви Црногорци,
знади: бићу гроб, а никад роб.

Твој вјерни

Сердар Јоле Пилешкић
са дружином

Овакво сам писмо послао из за-
твора књазу Данилу, који се онда
налазио на Церову у Пјешовцима.

Писмоноша је са великом муком
послије 15 дана прошао кроз турску
војску и ноћно, без мјесеца, дошао
код књаза Данила.

Кад је књаз Данило примио пи-
смо и почео читати, вреле су га сузе
пропале и од муке и жалости не
мога устећи своје челично срце а да
тужно не уздахне; јер нема више
муке, нити има веће ране, него чути
вапај свога пријатеља, чути уздисај
јунака, чути опроштај мученика а
не моћи дати руке од помоћи. За-
иста мука књаза Данила овога часа
није била мања од моје, пошто ми

он не могаше дати помоћи, а како да помогне, кад од Подгорице до Спужа и од Спужа до Никшића, не могаше се ништа друго виђети доли човјек до човјека, јунак до јунака и коњаник до коњаника, да тица не могаше прелећети преко турскијех бајонета и зеленијех чалма.

Пошто књаз Данило прочита писмо, окупио је Црногорце и рече: „Црногорци, година је дана од како ратујемо са свом турском царевином, већи се дио Црногораца и Брђана предао Турцима, сва Брда Турци притискоше, ниће се не чује живога јунака, само још не клоне сердар Јоле Пилетић, он сам бије бој са Турцима. Писмо које добих од њега је, он се опрашта са мном и са вама, мојим соколовима. Је ли мајка родила јунака, да у име моје отиде код сердара Јола и његове дружине, да га поздрави и да заједно са њим умре.“ За дуго се нико није јавио, а како и да се јави, кад соко не би могао прелећети преко турске војске, а не да јунак између Турака прође. И по доцкан јавише се два добра јунака, капетан Саво Матов Мартиновић и перјаник Рамо Петров Јововић, који приђоше књазу и пољубише му руку, па рекоше да ће они у име Божје отићи и са мном се састати или погинути. Књаз пун задовољства са њима се пољуби, напише писмо за мене и по Саву и Раму пошље. Писмо Књаза Данила овако је гласило:

Драги мој сердаре Јоле!

Твој јуначки писмоноша прошао је кроз Турке, донио ми је писмо од тебе, разумио сам за муке твоје и твоје дружине, ја се дивим твојем витештву; слава јунаштву твојем и хвала на вјерности твојој. Твој ти књаз помоћи не може, турска је војска велика и силна; остави цркву и би-

јелу кулу, па гледај те изнеси твоју јуначку главу, јер ће Турци са свом силом навалити на тебе и мораћеш подлећи сили и навали турској. Шилем ти Сава Матова и Рама Петрова да мјесто мене са тобом умру. Жао ми је што сам књаз, јер бих жељно одлетио к моме пријатељу сердару Јолу Пилетићу и његовој витешкој дружини, да заједно дамо душу за поштење.

Ово је све су чим ти твој пријатељ, твој књаз може помоћи.

Твој благонаклони

Књаз Данило I.

Пошље великог напора, пошље великих мука, Саво и Рамо са опасношћу живота свога прођоше између Турака и предајника и срећно и здраво стигоше код мене у Завалу. Долазак њихов толико ме изненадио и овеселио, да тако радосна часа у животу моме нијесам имао, весеље и радост моја устостручи се кад чух да је у животу књаз Данило и да није угушена слобода Црне Горе. Кад се састадох са њима, онијемих од радости, нико ништа не говораше, само се чујаше шум јуначкијех пољубаца, који се са сузама радости пропраћаше. Часови су овакви ријетки, свети и величанствени. Оно нијемо ћутање, и оне сузне очи рјечитије говоре и више казују, но све ријечи и сви изрази које човјек рећи и казати може. Ко на таквијем мјестима није био, ко такве муке није подносио, ко такве тренутке није доживио, тај никако не може себи представити овај божанствени час, оно рајско миље које обузе мене и моје много напаћене другове, гледајући пред собом посланике књаз Данила и писмо његово.

Из руку Сава Матова Мартиновића примих писмо, позвах синовца

мога те га прочита, а кад виђох су чим ме тјешу и какву ми наду даје мој омиљени господар, узех писмо па га оставих и наредих моме синовцу — попу, да узме перо и артију, па му издиктирах друго писмо, садржине такве, да оживи наду и да очеличи дух мојијех другова, јест написах писмо ове садржине:

Драги сердаре Јоле!

Разумио сам у каквим се мукама налазиш ти и твоја витешка дружина. Благо свакоме ономе јунаку, који се код тебе задесио, он нигда неће умирати, ја га нигда заборавити нећу. Држи се соколе, немојте клонути још мало, неће дуго проћи, а ми ћемо помоћу Божјом и наше браће Срба и Руса побједити Турке, а и Ћесар је обећао послати једнога ђенерала с војском да нам помогне. Недајте се моји соколови, брзо ћу доћи да ви помогнем, да се избавите од тешкога и дугога затвора. Поздрави свакога твога друга и јунака. Шиљем тамо Сава Матова и Рама Петрова, па с вама у затвору буду, цок и ја дођем да ћерамо Турке и издајне предајнике. Немојте се плашити, с нама је Бог и побједа ће бити наша, све је прошло, а мало је остало, и збогом те моји соколови и брзо ће доћи код вас ваш

Књаз Данило.

За овим изидох пред мојом кулом, опалих џевердара, позвах дружину и попа, те испред куле прочита оно што сам ја диктирао, а не оно што ми је књаз Данило писао. Пошто поп прочита писмо одмах запуцаше пушке из цркве и кула у којима бијаше моје друштво, учинише шемлук, и отпоче пјесма и коло се поведе и цркви и кулама, припијеваху јунаке а брукаху издајнике и предајнике.

Ово изненадно весеље, шемлук и пјесма наша, зачуди Турке и издајне предајнике, који су више јада задавали у затвору јунацима, него ли и сами Турци, јер Турци и ако су бројно силни и велики били, опет нијесу знали како и којим начином да нам досаде, као што су то знали предајници. Чувши за ово предајници, почну један по један остављати Турке и ускакати код мене и моје дружине, доносећи хране и џебане, и тако ти ја све јачи и снажнији постајаш.

Иза овога није много потрајало, а Црна се Гора умири са турском царевином. Пошто се сврши рат, пошто се Омер-паша поврати и остави Црну Гору, ја пођох на Цетине, гдје ме књаз Данило прими не као старији млађег и као господар поданика, већ као искрен пријатељ пријатеља, или друг друга, рашири руке па ме загрли и пољуби у чело, благодарех ми на издржљивости, вјерности и пожртвовању, ту пред Црногорцима, извади златну медаљу „Милоша Обилића“, највеће јуначко одличје, које онда немаше него три у свој Црној Гори, па ми је сам закачи о прсима, са овим ријечима: „Ево те, соколе и Обилићу, одликујем највећим јуначкијем одличјем, медаљом златнога Обилића, носи је срећно па се поноси њоме, као што се твој књаз поноси такијем витезовима. Слава ти, витеже, који остаде свој и онда, кад све паде, носи је дуговјечно на радост твоју и славу домовине твоје, коју си вјерно и јуначки бранио и твога књаз задивлио, који ће знати цијенити прегнуће, вјерност и јунаштво твоје и твојих другова.“

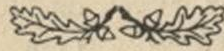
Ево испричах вјерно једну моју успомену ратничку, која је била тужна, жалосна, тешка, витешка, па пошље весела, мила, драга и радосна.

А колико још успомена из мог ратовања остаје и остаће неописане и незабиљежене, неиспричане и непознате, а које по важности и ју-

наштву не уступају ако не и надмашују ово што рекох!

29 Децембра 1899 год.
у Нишу

Легенда о лоретским звонима

— Jan Neruda —

Има отуд неких стотињак година, можда више, можда мање, кад становаше у Новом Свијету — у једној махали у Прагу — нека сирота удовица.

Рад и штедња олакшаваше јој тешке дане живота. Али имађаше многобројну породицу.

Убога удовица имађаше онолико исто дјеце колико звоник звона. Кад је говорила о њима, она их је називала својим лоретским звонима, која су у кући оно, што су звона на звонику. Највећа од њих ћутаху на то; они мањи имађаху увијек да понешто приговоре.

Њен једини накит бјеше један ђердан украшен сребрним новцима, којих бјеше онолико исто колико њене дјеце.

Тај ђердан бјеше јој од неке богате куме и мајка га је чувала као успомену за своју дјецу.

У Прагу се у то вријеме појави једна заразна болест, која затираше нарочито сиротињу. Сиромаси мишљаху да су ту болест послали богаташи да их њоме затру.

Та болест паде и на кућу удовичину. Најстарије од дјеце бјеше прво погођено.

Мајка бјеше поражена јер подједнако вољаше све њих.

Не имађаше откуд да плати љечника, а признаваше себи и сама да бјеху све одвећ оптерећени другима, а да би се могли потрудити и њој. — Не прођоше ни два сата а дијете се спремаше за други свијет.

Кад несрећна мајка виђе да не бјеше у стању да што учини за њ, она узе

ђердан са сребрним новцима, откиде највећи од њих и пође с њима у Лоретску Цркву.

У том поче да звони највеће звоно. Дјечко бјеше у агонији. То звоно оглашаваше његову смрт.

И мртвачка кола обилажаху тад унаоколо по Прагу, устављајући се пред кућама гдје бјеше мртвих. Кад се једна кола испунише, одвођаху их у гробље да их испразне пред великом заједничком јамом. Сутра дан и несрећна удовица иђаше за једним таким колима, надајући се бар да ће моћи дознати на којем ће мјесту да закопају њеног малог мртваца.

Кад се повратила, она нађе једно друго у болести, блиједо као ружа која умире. Два сата бјеху опет протекла кад мајка потрча и са другим сребрњаком Лоретској Цркви.

То се исто десило и других дана за тим. Сребрни новци, један за другим кидали су се са ђердана, и звоњаху лоретска звона тихо и по реду, кад оно мање, кад оно веће — према томе како умираху дјеца.

Мајка бјеше потпуно очајна. Нијема, она иђаше за мртвачким колима од гробља до гробља, а враћајући се натраг, затицала је увијек по једно од својих малих у тешкој агонији.

Смрт у свом нијемом кидању, отрже јој и потоње од њих. То дијете бјеше тек одбијено од сисе. — Кад зазвони и потоње, најмање, лоретско звоно, мајка мишљаше да ће јој срце да препукне.

Она отпрати тијело и свога најмлађег. Кад се враћаше натраг, она осјећаше умор,

што је значило да је болест шчепала и њу. Она се стропшта на исту постељу гдје издахну и сва њена многобројна породица.

Несрећница лежаше ту без ичије помоћи. Не бјеше никог ко би јој пружио чашу воде. Сва њена утјеха бјеше помишао, да је њени мали неће надживјети.

Љут огањ бјеше јој обујмио цијело тијело и најпослије осјети чудну малаксалост у својим члановима. Чињаше јој се да они умираху један за другим.

— Ах, моја драга дјечице, уздахну она, ја ћу за вама, али за мном неће нико ви-

ше од наших. Ја сам вас сахранила уз звуке малих звона, али ко ће сахранити мене!...

Тек што је то изговорила, сва звона са Лоретске цркве зазвонише у један мах. Она звоњаху у једном звуку све јаче и то се чињаше као огроман хор анђела.

— То су душе мојих сиротих малишана, промуца мајка — и у тај мах издахну.

И од тад се ето чују да пјевају звона са Лоретске Цркве.

Ј. Д.

Како се стихови пишу

— Géza Gárdonyi —

На пољу је топло. Унутри је хладовина. Отац обилази жетеоце. Мама у кухињи командује.

Јулишка везе неки недовршени вез у трапезарији.

Као зашто она баш има сад да везе тај вез, кад нит имен-дана нит рођен-дана неће бити овог лета, то мој ум не може да ријешу. Можда зато, што је у трапезарији и Лајош, ђакела.

Лајош је рођак. Тешко би било пронаћи: одкуд. Они то и не истражују, јер шта би било да се пронађе, да нису род. А то би било излишно, јер је Лајош крајсан младић; локалне новине донијеле су и неколико стихова од њега; до године пак биће професор.

Лајош опет нашао неку књижицу па је чита.

Мора да је несносна књига. Лајош сваки час погледа гори па пиљи у Јулишку. Јулишка невјероватном брзином везе.

А мора да је несносно и то везење. Јулишка подиже очи гори и у Лајоша погледа. (Овај Лајош имаће исте онаке бркове, као што их има краљ Матија. Краљ Матија, — нека га гледа ко хоће тамо на

дувару, и на ушиљене и небу уздигнуте бркове. Ал красан краљ!)

— Да вас питам нешто, — тако прекиде тишину Јулишка.

— Да чујем, одговара Лајош.

И затвори књигу.

Јулишка баци поглед на Лајоша. За тим једним одлучним покретом сједе очи у очи за сто.

— Кажите ви мени, — рече поцрвенивши, — како се то стихови пишу?

— Нема ништа лакше од тога — одговори Лајош.

— Заиста?

— Кад вам кажем.

— Па како?

— Човјек узме парче папира и једну писаљку. Затим се задуби у срце...

— И пише?

— Пише мисли срца свога.

— Па да начинимо један стих! — рече Јулишка тапшући.

— Да начинимо.

— Ја ћу писати.

— А ја ћу диктирати.

Јулишка отрча по папир и писаљку. Метну преда се.

Наслоне се о сто и почеше бленути једно у друго.

— Могу ли диктирати?

— Можете.

— Ал онако како осјећам?

— Онако како осјећате.

— Јер стихови се друкчије не даду писати.

— Писаћу као што кажете.

— Дакле пишите:

*„Што замисљен тако бивам,
Дал сам будан или снивам?“*

— Будни сте, Лајоше, будни сте — примјети Јулишка, брзо пишући стихове.

*„Да ли снивам. Што би снмо,
Ти си мени санак мио.“*

— Говорите л то мени? — пита Јулишка поруменивши.

— Наравно вама, ако немате шта против.

— Немам, Лајоше.

— Јер стихови се могу само под тренутком утиска писати, а ја увијек онако диктирам што се у тренутку утиска јавља у срцу.

— Ох, ово је красан стих.

— Наставите.

*„Мој ћурџицу, драги цвијете
Сед' крај мене мило дијете.“*

— И баш хоћете?

— Дабогме, због стиха.

— Због стиха?

— Ако не сједнете овамо, онда је прекинут стих.

— Онда ћу радије сјести.

Отрча на канабе. На кољена метну папир, и погледом пуним очекивања гледала је у Лајоша.

*„Твоје очи звјезде сјајне;
Са тим звјездма погледај ме!
Пружи руку, срце моје...“*

— А онда чим ћу писати?

— Послије пишите. Сад само пружите руку да стих могу свршити.

— Ево вам.

„Да је љубим све до зоре.“

И Лајош јој заиста пољуби малу ручицу.

Јулишка га збуњено погледа.

— Пишите дакле: *„Да је љубим све до зоре.“*

— А тако? У мало што нисам заборавила да стихове ваља и писати.

Нашара крњи редић, затим усијаним очима погледа на Лајоша, очекујући наставак.

Он зажарен, са осјећајем, настави:

*„Мој нуполче, ружо мила
Кад би мене пољубила...“*

— Надам се, да ово нисте озбиљно казали.

— Стих захтијева, Јулишка.

— Стих захтијева?

— Стих.

— Заиста захтијева то стих?

— Најозбиљније.

— И без тога се не може наставити?

— Одкуд да нађем осјећаја?

— Смијешно ли је ово прављење стихова, Лајоше!

— Држим, лијеп ће стих бити.

— Заиста?

— Пољубац је знатан обрт у њему.

Зар није?

— Још не знам.

— Дакле...

Загрљивши олако Јулишку погледа је у очи.

Јулишка обори очи.

— Јао, — поче дрхтати, — није слободно, Лајоше.

— Зашто не би било слободно?

— Видјеће нас.

— Сами смо.

— Види Бог.

— Овде на пустари, на овој врућини?...

— Он је свугдје.

— А што је онда научио човјека да љуби?

— То је истина, Лајоше.

— Дакле...

За тренутак тишина. У соби се ништа не миче. Краљ Матија према таваници гледа. Стари зидни сахат у хладу тиктаче.

— На прозор гледа ли ко?

— Нико Јулишка, само леандери.

Јулишкини образи примакоше се Лајошевим образима.

— Доста, доста, иде неко. — Скоочи дјевојче. Папир стисну уза се.

— Не иде нико. Останите, слатка Јулишка.

Њено као турчинак запурено лице осврну се на вратима. Метнувши прстић на уста, ужагреним очима шапуће:

— Сјутра наставак...

Ј. П.

Тургењев

— из Додеових успомена *) —

Биће неких десетак година како је то било код Густава Флобера, у улици Мурило. Собе мале, кокетне, алгирски украшене, гледале су у парк Монсо, аристократски и уређени врт који је превлачио прозоре застором од зеленила. Ту се скупљало сваке недјеље пет до шест, увијек истих, најинтимнијих пријатеља. Никад ту није долазио ко од непосвећених и злобних душа.

Једне недјеље кад сам као обично дошао старом учитељу и пријатељима, Флобер ме предусрете на вратима:

— Ви не познајете Тургењева? Овдје је он.

И не чекајући да му одговорим, угура ме у салон. С дивана на ком је лежао диже се кад уђох један велики старац с брадом као снијег бијелом, с великим зачуђеним очима, с витим тијелом.

Ми Французи, ми живимо у невјероватном незнању свију туђинских литература. Наш је дух исто тако чисто домаћи, француски као што су и наши удови, и, страхујући од путовања, ми кад већ једном изиђемо из земље не читамо више него што се колонизујемо. Случајно ја сам знао врло добро Тургењевљева дела. Читао сам с највећим интересом *Ловчеве Записе* и ова књига, која ми је случајно дошла у руке, нагнала ме је да се познам и с осталим његовим дјелима. И ако се нисмо познавали ипак смо били чврсто везани заједничком љубављу спрам њива са житом,

спрам лугова, спрам природе, неким блиским, заједничким поимањем њеног тајанственог бића.

Уопште дескриптивни пјесници имају само очи и задовољавају се сликањем. Тургењев има уз то још и нос и уво. Сва су његова чула међу собом непосредно везана. Он је пун препун даха с пољана, жубора воде, небеске ведрине и, слободан од сваке школе, пушта да га уљускава оркестар његових осјећаја.

Ову музику не чује свачије уво. Варшани, које је од дјетињства заглушивала великоградска хука бука, никад је неће осјетити; они никад неће разумјети гласове који шапућу у притворној шумској тишини кад природа мисли да је сама и кад је човјек у ћутању заборавио на себе. Сјећате ли се пада весла на дно какве индијске барке који сте чули негдје на каквом језеру Фенимора купера? Барка је далеко, никад је не видите; али шуме изгледају веће због овог удаљеног шума што трепери над тихом површином воде, и ми смо осјетили дрхтај усамљености.

Руске су степе отвориле утисцима чула и срце Тургењевљево. Човјек постаје добар кад општи с природом, и они што природу воле интересују се и за људе. Отуда она благост пуна сажаљења, тужна као мужикова пјесма, што јеца из дубине сваке књиге овога словенског романијера. Уздах људски о ком пјева креолска пјесма, јесте онај вентил што не да да се

*) *Trente ans de Paris à travers ma vie et mes livres.*

свијет угуши. *Si pas té gagné, soupi n'en mouné, mouné t'a touffé.* И овај уздах без престанка понављан чини од *Ловчевих Затиша* другу *Чича Толмину колмбу*, без декламације и вапаја.

Све сам ово знао кад сам се срео с Тургењевом. Одавно је он имао трон на мом Олимпу, на једној столици од слонове кости, међу мојим боговима. Али далеко и од помисли да он живи у Паризу нисам се никад запитао да ли је жив или мртав. Онда ћете лако погодити моје чуђење кад се изненада нађох спрам њега у једном париском салону, на трећем спрату изнад парка Монсо.

Весело му испричах то и изразих му своје дивљење. Рекох му да сам га читао у сенарским шумама. Тамо сам познао његову душу и слатке успомене из овога краја и његових књига тако су биле међу собом помијешане да ми је многа његова новела остала у памети обасјана свјетлошћу мале пољане с љубичастим вресом која је увела због позне јесени.

Тургењев није могао да дође к себи од изненађења.

— Шта, ви сте ме читали?

И он ми потанко исприча како се мало продају његове књиге, како је мало познато његово име у Француској. Хећел га је издавао готово као из милостиње. Његова популарност није прешла преко границе. Њему је било жао што је непознат у земљи која му је толико драга, причао је с тугом о својој злој срећи али без злобе. Шта више, наши порази у 1870 још су га јаче привукли Француској. Више је није могао оставити. Прије рата проводио је љето у Баден Бадену, одсада неће више тамо ићи, задовољиће се Буживалом и обалама Сене.

Баш ове недјеље не бјеше никога код Флобера те се наш разговор могао продужити. Испитивао сам га о методи у раду и изненадио сам се кад дознадох да он не преводи сâм своја дјела, јер је говорио француски врло чисто, мало споро због тананости свога духа.

Он ми признаде да га страшно плаши Академија са својим рјечником. Дршћући листао би он овај огромни рјечник као какав кодекс у ком би били закони за ријечи и казне за смјеле новотарије. Послије овога истраживања литерарне скрупуле, грижући му савјест, убијале су му сваку вољу и плашиле га да покуша. Сјећам се да у једној новели коју је тада писао, није смио да ризикује „њине блиједе очи“ бојећи се четрдесеторице и њине дефиниције овога епитета.

Није био ово први пут да наилазим на овака страховања; сусрео сам их већ био код свога пријатеља Мистрала кога је такође заслепљавала купола на Институту, макаронском споменику што краси као округао медаљон корице на Дидовим издањима.

Поводом овога рекох Тургењеву што ми је било на срцу, како француски језик није мртав језик у ком се мора писати с рјечником одређених израза класификованих као у каквом *Gradus*'у. За ме је, напротив, језик непрестано у животу, вријењу, као ријека што јури изван корита. Ријека понесе уз пут сваки мутљаг, бацају у њу све; али оставите је нека тече, ишчистиће се већ она сама.

Тада како је било касно, Тургењев рече да иде по „даме“ на концерат Паделу и ја сиђох с њим. Био сам усхићен кад дознадох да он воли музику. У Француској сви су је књижевници мрзили, сликарство је сав њихов интерес привукло. Теофил Готи, Сен Виктор, Хиго, Банвиљ, Гонкур, Зола, Леконт дел'Ил, сви су они били њени непријатељи, колико знам јасам први јавно признао своје неразумијевање у сликарству и своју страст за музиком. То без сумње долази од мога јужњачког темперамента и од моје кратковидости, једна се наклоност развила на штету друге. Код Тургењева љубав према музици одгајена је у Паризу. Он је примио овај музички укус од круга у ком је живио.

Тај круг бјеше тридесетогодишње интимно пријатељство с г-ђом Виардо, великом пјевачицом Виардо, Виардо Гарсиа, Малибранина сестра. Самац и бећар, Тургенев је становао већ толико година у њиној кући, бр. 50, улица Дуе. „Даме“ о којима ми је говорио код Флобера бјеху г-ђа Виардо и њене кћери које је он волио као своју рођену дјецу. И у овом гостољубивом стану ја сам га посјетио.

Стан је био меблиран необично елегантно и раскошно с подједнаком бригом да се задовољи умјетнички укус и комфортност. На првом спрату опазих кроз једна отворена врата галерију слика. Свјежи гласови младих дјевојака продираху кроза зидове обложене скупоцјеним тапетима. Њини гласови наизмјенце пјеваху *Орфеја* с једним страсним контралтом који је одјекивао на степеницама и пео се са мном.

Гори на трећем спрату била је мала соба, са свију страна добро осигурана од промаје, пуна свакојаких ситница као какав будоар. Тургенев бјеше узајмио од својих пријатеља њихове умјетничке наклоности: од жене за музику, од мужа за сликарство.

Лежао је на софи.

Ја сједох поред њега и одмах настави смо пређашњи разговор.

На њега бјеху утицале моје примједбе и он обећа да донесе идуће недјеље код Флобера једну новелу да је преводимо на његове очи. Потом ми је говорио о једној књизи коју намјерава да пише, о *Новини*, мрачној слици нових слојева који гамижу у дубинама рускога народа, историји оних биједних „понорођених“ које жалостан неспоразум гони међу народ. Народ их не разумије руга им се и одбија их. И док ми је то говорио, ја сам премишљао како је Русија доиста једна необрађена земља, још мека земља у којој сваки и најмањи корак оставља свој траг, земља у којој је све ново, све за рад, за испитивање. Код нас „напротив, нема ни једног пута пустиг, ни једне стазе коју гомила није у-

тапкала, и да говоримо само о роману, Балзакова се сјенка налази на свима његовим улазима.

Од овог виђења наши су састанци били чести. Између свију часова заједно проведених, сачувао сам успомену на једно прољетње послје подне, на једну недјељу у улици Мурило, која ми је остала у памети особито жива и свијетла. Говорили смо о Гетеу, Тургенев нам рече: „Ви га не познајете.“ Идуће недјеље донесе нам *Прометеја* и *Сатира*, ову волтеровску причу, бунтовничку, безбожну, проширену у читаву драматичну поему. Из парка Монсо допирали су дјетињи гласови, сјајно сунце, свјежина са заливеденог зеленила, и нас четворица, Гонкур, Зола, Флобер и ја, потресени овом величанственом импровизацијом, слушали смо генија кога је превео геније. Овај човјек што је дрхтао с пером у руци имао је сада, стојећи, сву пјесничку смјелост; то није био лажљив пријевод што леди и камени пјесничку струју, сам је Гете био оживио и говорио нама.

Често је и Тургенев походио мене, на крај Марца, у старој кући у стилу Хенриха II у којој сам тада становао. Он се забављао посматрајући чудну слику главног, свечаног дворишта, овог доиста краљевског стана с кулама, пуна крцата свакојаких ситница из париских трговина, дрворезница, фабрика са селтерском водом и посластичарница. Једног дана када он, онако колосалан, дође код мене под руку с Флобером, мој мали синчић рећи ће ми шапатом: „То су богме џинови.“ Да, доиста џинови, добри џинови, велике главе, широка срца — према расту. Била је нека тијесна веза, неко сродство по наивној доброту између ове две генијалне природе. Жорж Санд бјеше их спојила. Флобер, хвалиша, строг критичар, Дон Кихот, са својим гласом као поштанска труба, са снажном иронијом у свом посматрању, с понашањем каквог Норманца из времена освојења, био је мушка половина у овом душевном браку; али ко би у овом другом

колосу с великим, растреситим обрвама, с огромним јабучицама, слутио жену, ону жену с деликатним осјећајима коју је Тургеев сликао у својим књигама, ону Рускињу, нервозну, пуну чежње, страсну, сџану као што је Ориенталка, трагичну као природне силе кад се разбјесне? Доиста у вреви велике људске фабрике душе се тешко познају по спољашности, човјекову душу видите у женском тијелу, женску душу у киклопском оклопу.

Баш у ово доба дође нам идеја да се, ми пријатељи, састајемо сваког мјесеца по једаред око пунога стола. То се звало „ручак код Флобера“ или „ручак извижданих писаца.“ Флобер је пропао са својим *Кандидатом*, Зола с *Ружиним пулољком*, Гонкур с *Хенријетом Маршал* а ја с *Арлежанком*. Жирарден се хтио увући у наше друштво али га нисмо примили, он није био књижевник. Што се тиче Тургејева, он нам даде своју часну ријеч да је био извиждан у Русији и како је то било здраво далеко, то нико није ишао да се увјери.

Ништа није било пријатније од ових пријатељских ручкова гдје смо, налакћени на сто, ћертали слободно, живо, весело као људи од искуства, били смо сви добри гурмани. Тако било је толико различних апетита колико темперамената, толико укуса колико провинција. Флобер је тражио нормандски бутер и по руански у пари куване патке; фини, егзотични Едмонд Гонкур захтијевао је компот од ђумбира; Зола морске јежеве и шкољке; Тургејев се задовољавао ајваром.

Ах, нас није било лако нахранити и париски гостионичари добро нас се морају сјећати. Често смо их мијењали. Час смо били код Адолфа и Пелеа, одмах иза Опере, час на пијаци комичне Опере; по том код Воазена чији је подрум задовољавао све захтијеве, мирио све апетите.

Сједали смо за сто у седам часова, у два часа још нисмо били готови. Флобер и Зола свукли би капут, Тургејев би легао на диван. Поставили бисмо келнере

на врата — опрезност сасвим узалудна, јер је Флоберова труба олјекивала по цијелој кући — и разговарали бисмо се о литератури. Увијек бисмо имали по коју нашу књигу што би тада изишла. На примјер *Кушање св. Антонија* и *Три Приче* од Флобера, *Елизу* од Гонкура, *Пон Муфеа* од Золе; Тургејев је доносио *Живе Мошти* и *Новину*, ја *Фромона* и *Жака*. Ту се говорило искрено, без ласкања, без узајамног пријатељског дивљења.

Имам овде пред собом једно Тургејевљево писмо са крупним, старинским, страначким рукописом, као с каквог манускрипта; доносим га у цјелини, јер оно вјерно показује како је био искрен тон у нашим односима:

Понедјелник, 24 маја, 77.

Драги мој пријатељу,

„Што вам до сад нисам ништа говорио о вашој књизи узрок је у том што сам хтио да се на њој задржим више а не да се задовољим с неколико баналних фраза. Одлажем све то до нашег првога састанка који ће, надам се, скоро бити јер се Флобер враћа ових дана те ће наши ручкови опет почети.

„Ограничавам се сада на једно: *Набоб* је најзначајнија и тако рећи најнеравнија књига коју сте до сада написали. Ако би се *Фромон* и *Гислеф* дали представити једном правом линијом —, *Набоб* би морао бити представљен овако: ~~~, а врхове овога цикцака може да достигне само *таленат првога реда*.

„Молим вас да ме извините што се изражавам тако геометријски.

„Имао сам врло дуг и врло силан наступ костобоље. Тек сам јуче први пут изишао, и голени и колена су ми као у каквог старца од деведесет година. Бојим се да не постанем оно што Енглези зову *confirmed invalid*.¹⁾

„Најтоплије поздравље гђи Доде; ја вама срдечно стежем руку.

Ваш Иван Тургејев.“

¹⁾ Сасвим инвалид.

Кад смо били готови с књигама и дневним новостима, разговор би узео шири обим, дошла би ријеч на вјечне идеје, тезе, говорили бисмо о љубави и смрти.

Рус на свом дивану ћутао је.

— А ви, Тургењеве?

— Ах, ја, смрт, ја на њу и не мислим. Код нас је себи нико јасно не замишља, она је далеко, обавијена... словенска магла...

Та нам је ријеч највише говорила о природи његова племена и његовог рође-ног генија. Словенска магла лебди над свима његовим дјелима, отире цртеж, нија их, и његова конверзација чак изгледа да је у њу потопљена. Кад би говорио, почињао би увијек с напрезањем, неодређено; потом наједаред један зрак свјетлости, каква одлучна ријеч расула би облак. Описиваше нам своју Русију, не Русију конвенционалну и историјску, ону Русију што је знамо с Березина, већ љетњу Русију са засијаним њивама, с цвијећем под кишом разбујалим, малу Русију с њеном бујном травом, с монотоним зујањем пчелā. И како егзотичне приче што нам их неко прича треба смјестити негдје, пренијети у какав познат предјео, то ми је руски живот кроза његове приче изгледао као живовање у каквом алгирском замку окруженом арапским колибама.

Тургењев нам је говорио о руском сељаку, како је кода њ' дубоко укоријењен алкохолизам, како је његова свијест утрнула, како он не зна за слободу. Други пут је прича била пријатнија, каква идила, успомена на какву малу воденичарку коју је срео једном у лову и у коју је неко вријеме био заљубљен.

— Шта ћеш да ти дам? питао би је сваки пут.

А лијепа дјевојка поруменивши одговорила би:

— Донеси ми сапун из вароши да њим намиришем своје руке па да их можеш љубити као што их љубиш госпођама.

Послије љубави и смрти говорили би смо о болестима, о ропству тијела које човјек вуче као какав терет. Тужна при-

знања људи што су прешли четрдесету! Што се тиче мене, пошто ми још није досађивала костобоља, смијао сам се својим пријатељима, овом јадном Тургењеву кога је толико мучила и који је нарамљујући долазио на наше ручкове. Касније, и ја сам испаштао.

Авај, смрт о којој смо тако често причали, најзад дође. Узе нам Флобера. Он је био душа, копча нашега круга. Након његове смрти, живот се промијени: слијетали смо се само кад и кад, јер нико не осјећаше довољно храбрости да обнови састанке прекинуте његовом смрћу.

Послије неколико мјесеца Тургењев покуша да нас сакупи. Флоберово мјесто морало је остати обиљежено за нашим столом, али сувише смо осјећали празнину у његовом крупном гласу и његовом грохотном смијеху, те то не бјеху више они стари ручкови. Доцније сам се срео с руским романијером на једном соареу код гђе Адам. Бјеше довео великог кнеза Константина који је, пролазећи кроз Париз, желио да види кога јунака дана, музеј Тисо жив и за столом. Тургењев бјеше невесео и болестан. Проклета костобоља! За читаве недјеље оборила га је у постељу и он мољаше пријатеље да га походе.

Прије два мјесеца видио сам га пошљедњи пут, кућа као и увијек пуна цвијећа, звонки гласови као и увијек оре се по степеницама, пријатељ као и увијек гори на свом дивану: али како је ослабио и промијенио се! Боловао је од плућног рака и још га је мучила страшна рана од операције. Пошто тада није био опијен, исприча ми је до најмањих ситница. Испрва је осјећао сијечење као да неко јабуку љушти, потом силан бол од уреза у месо. Затим додаде.

— Аналисао сам свој бол да вам то последије причам на ком нашем ручку, држећи да ће вас занимати.

Како је још могао помало ићи, сиђе низа степенице да ме отпрати до врата. Доље уђосмо у галерију слика гдје ми показа слике његових земљака: козаке на

одмору, таласање њива са житом, пејсаже из јужне Русије, коју је описивао.

Стари Виардо бјеше ту, нешто боле-стан. Поред њега Гарсиа пјеваше и Тургењев, у кругу умјетности које је толико волио, смијешећи се опрости се са мном.

Мјесец дана потом дознадох да је Виардо умрo и да је Тургењев на самрти, у агонији. Не могу да вјерујем у ову агонију. И у овом случају деликатна и снажна интелегенција мора дотле трајати своје дане док све не каже. Вријеме и благ ваздух у Буживалу повратиће нам Тургењева, али неће више бити оних пријатељских састанака које је он с толиким задовољством походио.

Ах! стари наши ручкови с Флобером. Прије неки дан смо их опет обновили: било нас је само тројица.¹⁾

Док држим коректуру од овог чланка

што се појавио прије неколико година, долази ми у руке књига *Успомена* у којој Тургењев, с оне стране гроба, просто ме уништава. Као писац ја сам испод критике; као човјек пошљедњи сам на свијету. И сви моји пријатељи то знају, и причају красне ствари о мени!... О којим то пријатељима говори Тургењев и како су они и даље моји пријатељи кад ме тако добро познају? И њега самог, овог доброг Словенина, шта је приморавало на ово пријатељско понашање према мени. Ја га видим у својој кући, за својим столом, пријатног, љубазног, како грли моју дјецу. Имам од њега писма тако срдачна, тако пријатељска. А ево шта се све крило под овим благим осмјејком... Боже мој, како је чудноват живот и како је красна она лијепа грчка ријеч: *Ејрџнеја*.²⁾

У. Петровић

Љубав

— Прибрао Ј. П. —

Љубомора постаје увијек заједно са љубављу, али не умире увијек с њоме.

La Rochefoucauld.

Кад нас љубав спута у окове, побјегне памет.

La Fontaine.

Поштен човјек може само лудо бити заљубљен, али никад луцкасто.

La Rochefoucauld.

За прву љубав увијек се мисли да је последиједња, а за последиједњу да је прва.

A. Agai.

Љубав је кухарка живота. Она га чини кусним, ал често га и пресоли.

* * *

Да се у животу може само једанпут љубити, то је један од оних многих безобразлука, што их љубав дневно несмислено тороче.

P. Mantegazza.

Човјек мора имати врло много духа, да кроз љубав не оглупави.

* * *

Што љубавници не осјећају дуго вријеме кад су заједно, то је зато, што непрестано о себи говоре.

La Rochefoucauld.

У тренутку сретне љубави не гледај на часовник, да не би примјетио, како кратко траје твоја срећа.

* * *

Љубав је лијепи анђео; али често лијепи анђео смрти за повјерљиво, преварено срце.

A. Stifter.

Што се наклоношћу зове, у истини није ништа друго до симпатија навике.

A. Smith.

Амор је велико дериште, жена је његова лутка.

La vie parisienne.

¹⁾ Писано 1880. за Њујоршки *Century Magazine*.

²⁾ Иронија.

У ревматизам и у праву љубав вјерује се тек кад човјека нападну.

M. v. Ebner Eschenbach.

Љубав прашта или све или ништа.

Balzac.

Духу не треба ништа праштати, срцу све, јер срце је слијепо.

* * *

У љубави се као и у политици даје са првом концесијом моћ из руку.

* * *

Љубав је пехар из кога живот и смрт и бесмртност пијемо.

A. H.

Љубав је наша Голгота. Она нам наноси смртне ране и спасење.

José Schneider-Arno.

У служби богиње љубави човјек прије оћелави нег осиједи.

Jean Paul.

Свака нас страст води погрјешкама, али љубав најсмијешнијим.

La Rochefoucauld.

Љубав у истини није никад оно, што ми у себи замишљамо, док је не познамо. Увијек је или нешто више или нешто мање.

R. M. Schubert.

Љубав личи оним болестима, што су опасне кад нападну оног, кога су у младости поштедиле.

F. Huemer.

Љубав има моћну сестру мржњу; чувај се да не повриједиш ону прву, ова те друга може убити.

F. Huemer.

Бити у све жене заљубљен исто је тако опасно, као у једну само.

Mme de Montmarin.

Прва љубав је као генерална проба срца, али ова је често интересантнија, него сама представа.

J. Schnabl.

Љубав је прави пароксизам грознице, само што ова почиње зимом а свршава ватром, а љубав обратно.

K. J. Weber.

Без жеђи пити и у свако доба бити заљубљен, то нас разликује једино од животиња.

Beaumarchais.

Оставштина љубави је — кајање.

E. F. Kastner.

Човјек може љубити а да није сретан, а може бити сретан а да не љуби, али и љубити и сретан бити то би било чудо.

Balsac.

Оно, што највећа глава не може да схвати, а може и најмање срце — зове се љубав.

* * *

Човјек је љубоморан, кад љуби; жена и кад не љуби.

Kant.

Заљубљен човјек је луда, заљубљена жена анђео.

A. T.

Како у пријатељству тако и у љубави човјек је често сретнији због оних ствари, које су нам тајна, него због оног, што познаје.

La Rochefoucauld.

Љубав се увијек изда, баш због тог, јер тражи, да се не изда.

La vie parisienne.

Сиромаштво и љубав не даду се лако сакрити.

Данска пословица.

Говорити о љубави разумно, значи изгубити разум.

Bouffler.

Кад човјек љуби, сумња често баш у оно, о чему је најбоље увјерен.

La Rochefoucauld.

Ако усне кажу: „не“, запитај још и очи.

Hilarius.

Путовање по Србији у години 1829.

од Ога Дубислава плем. Пирх. Српски превод од Dr. Драгише Мијушковића. Издање академије Наука. У Београду. Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1899. Цена 1.50 дин.

У предговору који је Dr. Д. Мијушковић написао уз овај путопис налазимо следеће податке о његову писцу. Ото Дубислав плем. Пирх, капетан у пруској војсци, родио се 1799 у Бајрајту. Ото је официрско дете. У војску је ступио своје шеснаесте године, као добровољац, приликом рата за ослобођење, па је у њој и остао. Касније је довршио своје војничко образовање на Берлинској Војној Академији. Умро је врло млад, у тридесет трећој години, услед несрећна пада с коња.

То је био један од оних ретких војника који пишу. Он је саставио два путописа: овај који је г. Dr. Мијушковић превео, и други један који је након његове смрти издан под називом *Белешке с пута по Угарској и Италији*. Осим тога штампане су од њега још и белешке о операцијама пруске војске у Пољској за време буне од 1831.

У својој *Путовању по Србији* Пирх нам се не представља као обичан турист који путује да би се разонодио. Он је проучавао Србију и њен народ. Његово је дело врло документовано. У њему је мање путничких анегдота, а више података, — историјских, географских и топографских. Ту се налази један извод из српске историје, преглед Вукове радње израђен по Вуковом казивању; списак села по нахијама онакав какав је био склопљен у Крагујевачкој канцеларији 1822; белешке о друмовима и путовима и т.д. Уз пркос своје скромном називу, овај путопис носи карактер једне студије.

Ну, и ако Пирх није ишао на то да забави читаоца, већ да га обавести, ипак његово дело остаје занимљиво од краја до краја. Он је умео да гледа, а умео је и да пише. Бележио је само оно што је карак-

теристично, и то с извесном стилистичком вештином. За једног младог човека, а нарочито за једног младог официра, он је имао и сувише стила, а за једног Немца, имао је у својој стилу и сувише живости. Писао је течно, живописно, с духом, као да би био Француз.

Њега у Србији лепота природе није тако много привлачила. У њиховом је путопису, сразмерно, мало описа, а оно што их има показује да је Пирха искључиво интересовала дивљина и врлет. Питомину Шумадије он као да није ни осетио, можда за то што је путовао зими, и што је Србија у то време морала бити још доста пустошна. Свакојако, ослањајући се на његово описивање, човек би могао мислити да је Србија много већма налик на Швајцарску него што је.

Али ако није посматрао природу, Пирх је посматрао људе. Он је пазио на њихово одело, на њихове станове, на њихову храну, на начин како се забављају, речју на ону тисућу ситница, које, скупљене, даду слику народног живота. Домородац нема очију за ове ствари које су му постале обичне, јер сред њих живи, али једном страном путнику оне прво привлаче пажњу, и ми по путопису Пирховом можемо себи доста јасно представити како је у Србији, 1829, живео Кнез, како трговац, а како сељак; како је било по српским кућама, а како по турским: како су изгледале канцеларије, а како манастири и т.д.

Пирх се бавио у Србији једног врло важног момента. Рат руско-турски тек што је био окончан Једренским миром. Порта је том приликом обећала извршити одредбе Букурешког мира о Србији, и Пирх је затекао земљу у радосном ишчекивању једног хатишерифа којим ће јој аутономија бити призната. Он је отпутовао пре него што је хатишериф стигао, али је био тачно обавешћен о мерама које су Кнез и народ мислили на основу њега предузети, и које су одиста и предузели, чим су га били примили. Он нарочито помиње

један скуп Кнезова који се држао у Крагујевцу новембра 1829, баш у оно време кад се он у томе месту бавио. Хатишериф који се очекивао, требао је, између осталог, да учини крај спахијској организацији непокретне својине; земља је требала да пређе у српске руке, и народне су старешине сада већале о томе, да ли да се она подели на сељаке, или на спахије с том разликом само што ови последњи неће више бити Турци већ Срби. Пирх је о овом већу забележио оволико: „пошло се од начела: „Сваки је у народу помагао у борби око ослобођења земље, према томе, сваки је слободан сопственик земље, коју држи; ако може обделавати више нека тражи више; сваки нека бира себи нову земљу, само ако се тиме не штете права других. Само се на то мора пазити, да се од сад станује у срећеним селима.“ И Пирх додаје: „Ретко становништво. Становништво, велике плодне и необрађене просторије, нарочито у главним долинама, дозвољава велику издашност у раздавању својине.“ Овакав систем непокретне својине био је касније и усвојен, а ова Пирхова белешка само показује колико је он стајао у вези са природом самог устанка.

Вероватно да је Пирх дошао у нашу земљу, намамљен причама о јуначкој борби српског народа за ослобођење. Он је симпатисао српском народу пре него га је познао, али за нас је много ласкавије што му је продужио симпатисати, и пошто га је познао он се није вратио са свога пута по Србији разочаран, али врло лако је могућно да се вратио изненађен. Срби су онда били познати Европи са своја два устанка и са своје народне поезије. Они су изгледали из далека, један народ хајдука, истина поетичних, али тек хајдука. Питање се могло поставити, да ли ће ти људи бити кадри сами собом управљати, пошто се уједанпут ослободу туђинског господарства, и да ли она упорна одметничка ћуд која их је држала у борби за слободу неће осујетити утврђивање сваке власти међу њима, па чак и народне. На основу својих проматрања, Пирх је извео закључак да Срби, успркос свему што се о њима причало, и што су они сами о себи певали, — нису народ ни немиран, ни љут; да су то ратари у главноме кротки. Он је хвалио њихову уредност и чистоћу; њихову питомост и

трезвеност; њихову дисциплину и способност за самоуправу. Он је био потпуно уверен да је Србија заслужила ону аутономију која јој је Једренским миром била призната, и полагао је највеће наде на политичку зрелост Милошеве Србије.

Мијушковићев је превод украшен лепом Пирховом сликом, на којој он изгледа врло интересантан са својом великом косом, својом јаком до гуше, и својим шињелом који опомиње на оне шпанске огртаче у којима се праве серенаде. Лице је младо, с очима које су морале бити живе, као обасјано неким младићким самопоуздањем. Таку главу замишљамо ми Пушкиновим јунацима.

Превод се одликује чистим језиком и јасним стилем.

С. Ј.

По разним крајевима

слике с пута од Милана Савића

У овим путописима, који су излазили у току дванаест година по подлисцима разних листова у Војводини, описује г. Савић свој пут *по Ердељу, Ада Кале и Венецији*. Српска књижевност није тако богата у овој врсти радова, али оно што има, то је саразмјерно много боље него што има у другој којој врсти. Љуба Ненадовић својим путописима дао је српској књижевности онолико, колико је *Његуш Горски* и *вијенцем* појезији, а *Лаза Лазаревић* својим причама лијепој прози. Другог жанра су путописи преминулог дра *Милана Јовановића* и *Марка Цара*. Отмјеним приказивањем и префињеним укусом она заузеше мјесто лектире за бољи, за интелегентнији свијет. *Писма из Шпањолске* од дра Ђ. Димовића потсјећају на Ненадовића својом лакоћом, хумором, рефлексима. Она су познатим Хајнеовским маниром изведена елегантно и пажљиво. *По разним крајевима* нису путописи ни са једним поменутих одликама. Они су нешто једноставно, нешто примитивно; то је причање најобичнијег човјека, проткано описима мјеста попут каквог географског уџбеника. По гдје што која шала без духа, неколико свакидањих епитета уз какву природну лепоту, неколико чаша пива... Не, крај поменутих радова ова књига не може издржати ни приближног такмачења. Једина добра особина јој је поучна њена страна.

Кроника

Књижевности

Арнаутске слике Илије И. Вукићевића, изишле су у 8 свесци *Мале Библиотеке*. Напријед је обрађен предговор о писцу и његовом књижевном раду, а послије долазе сликовите приче из царства мрких бркова, опрљених образа и сјајних очију испод фереце. — Арнаутски *milieu*. Љепота описивања и живахан тон причања, то су битне особине тако рано преминулог Илије Вукићевића. *Граничари*, *Под сунцем*, *Шкрбо* и *Фејзула*, то су три омање слике оцртане свијетлим бојама и задахнуте дахом топлоте, која загријева машту и жагри очи. Ова свеска *Мале Библиотеке* имаће широке редове читалаца она је занимљива, она напреже радозналост, а отмјена лакоћа причања, начичкана кратким али фотографским описима, осваја сваким својим редићем. Свесци је цијена 12 новчића.

Љубо Влацић, *Jezik „Vienčevih“ saradnika*. У Мостару 1899 год. Штампа издавачке књижарнице Пахер и Кисића. — Да је језик „*Vienčevih*“ сарадника, као и многих данашњих Хрвата који пером владају, и сувише рђав, то смо одавна знали; али кад би о томе хтио неко и да пише, морао би написати далеко већу и опсежнију књигу, него ли је ова пред нама. Књига ова никако не одговара натпису, јер се у њој не говори ни о већини „*Vienčevih*“ сарадника, па ни о двојци тројци, него само о — једноме. Тај један, наравно, не сачињава све „*Vienčeve*“ сараднике, нити он може бити главни преставник њихова писања, па ма био и толико хваљен од стране Хрвата, те с тога или није ни требало само о њему писати, или је требало промијенити натпис, па казати: „*Језик Ива Војиновића*,“ или још боље: „*Језик Ива Војиновића у његовој Fantaziji*,“ пошто се и не пише о језику у другим радовима његовим. А још би најбоље било, да је ово поштовани писац штампао у подлиску каквога политичкога листа, — никако пак у засебној књизи.

Slovansky Přehled, лијепо и стручно уређиван мјесечник од Адолфа Чернија у Прагу доноси ове ретке *Из српске књижевности* у својој трећој свесци: Поред Биграда, Новог Сада и Загреба у пошљедњим годинама постао је и Мостар знатним литерарним средиштем. Круг младих књижевника Херцеговине и осталих јужних крајева српских, окупљен око белетристичног листа *Зоре*, стекао је себи већ

до сада лијепо име у српској књижевности... А осим тога најновији књижевни потхват је и *Мала Библиотека* (у издању књижарнице Пахер и Кисића), која уз незнатну цијену (12 новч.) даје српском народу изабране радове домаће и стране књижевности. Ово подухеће заслужује у истини потпуно признање. Осим *Свеске за приказ*, која је донијела чланак од Едмонда де Амињиса: *Љубав према књизи*, пропраћен примједбама појединих српских књижевника, изишле су ту скоро три свеске ове *Мале Библиотеке*. У првој су неколико лијепих, хумористичних слика из живота од *Јована Протића* под насловом: *Шарени Шљунци*. Умјетничко и живо сликање, зачињено са здравим хумором стекло је овом Протићевом раду признање, чији је успјех уједно и препорука за *Малу Библиотеку*. У другој су свесци *Disjecta*, слике, скице и приче младог српског књижевника Д. Ђ. Омчикуса. 3 свеска доноси у добром пријеводу неколико прича знаменитог руског новелисте *Чехова*. У даљим свескама изићи ће радови првих српских књижевника, као: Матавуља, Веселиновића, Ст. Сремца, Бранислава Нушића, Драг. Илића и других. По свему заслужује *Мала Библиотека* да јој пожелимо најбољег успјеха, а оној чешкој читалачкој публици, која се интересује за српску књигу, најтоплије препоручујемо. У пошљедње вријеме почела је издавачка књижарница Пахер и Кисића и музикалије да издаје.

Ријетко је који књижевник, при свом првом јављању, задобио за се тако српски читалачки свијет и у толикој мјери, као далматинац Иво Ђипико. Његове приче у збирци *Приморске душе*, умјетнички сређене слике мучног и тешког живота далматинских примораца, стекле су опће допадање критике: Иво Ђипико може већ овим радом стати уз Симу Матавуља, који је до сада најбољи од свих српских књижевника приказивао живот далматинских примораца.

L. T.

Géza Gárdonyi, чију малу причу доносимо у овом броју *Зоре* познат је српској читалачкој публици са својих ванредно осјетљивих, пикантних и управо слатких скица. Наш сарадник г. *Јован Протић*, који је давно уочио овај фини таленат младог мађарског књижевника и који је од самог писца добио писмену дозволу, да га преводи на српски, превео је до сада у *Бранкову Колу*, *Звезди*, *Зори* и своме *Декамерону* многу лијепу закуску овог оригиналног публицисте. Али ових дана десила се младом мађар-

ском приповједачу једна пријатна непријатност. Наиме у Паризу се расписала овећа награда за једну оригиналну новелу. Утакмицу је однијела једна прича дотле непознатог литерата, који је и награду са задовољством стегао у шпаг. Ад! За неколико дана — сензација! Прича није била оригинал, она је била пријевод. Пријевод једне новеле *Géze Gárdonyi-a*. Дакле, плагијат уз хонорар! Полиција вија литерарног лопова, ал нит њему ни хонорару игдје трага. И тако је друштво добило причу, плагијатор паре, а *Gárdonyi* — славу.

Крашке вијести

* У овом броју настављамо доносити *Одговоре* на питања нашег уредништва српским књижевницима, дајући сваком да слободно свој субјективан суд изнесе. Уредништво, и ако се са много чиме не слаже у овим *Одговорима*, мисли да ће се најбоље доћи до једног опћег и срећеног мнијења о српској књизи, ако се свима допусти слободна ријеч и ако што више њих својих одговора пошаљу.

* Петроградска Академија Наука цијенећи плодан и обилат рад архимандрита *Нићифора Дучића* на црквеној књижевности, изабрала га је за свога почасног члана. Честитамо своје драгом сараднику и земљаку на овом одликовању!

* Краљевска Академија у Турину расписала је награду од 30.000 франака за оног научењака (без разлике народности), који буде написао најбоље критичко дјело о *латинској литератури*. Рок је од 1. Јануара 1903. до 31. децембра 1906. Само штампана дјела узимаће се у оцјену.

* У Петрограду умро је Димитрије Василијевић Глигоровић у својој 78 години. Овом приповједачу много се приписује да је својим причама утицао на цара Александра II. да укине ропство.

* Проф. Ђ. М. Станојевић дао је у штампу прву свеску *Србија у сликама*, гдје ће да изађе фотографска збирка најљепших и најзнатнијих крајева и знаменитости дивне Србије. Биће три издања: лукеузно (100 примјерака по 12 дин.); елегантно (300 по 6 дин.) и обично по 3 дин. Новац ваља слати Мити Ђорићу књижду у Биоград.

* У *Полицијском Гласнику* почела је излазити слика из планинске Далмације *Амин* од Симе Матавуља.

* Изашла је књига: *Наши модерни историчари* од Александра Протића, пуковника у пензији. О овој књизи, коју нисмо примили, штампана се врло симпатично одазива. Писац је нарочито устао против манира у расправама Архимандрита Руварца али и против механичког истраживачког рада његовог.

* Одбор грађана Лозничких приређује 30 јануара *Беседу с играчком* уз пријатељско судјеловање

пјев. друштва *Караџић* а у корист *Босанске Виле* и *Зоре*. С наше стране нека је хвала на овој патриотској пажњи.

* У одличном чешком часопису *Květy* излази у изврсној пријеводу Јос. Холечека *Женидба Максима Црнојевића*.

* Изишао је I број *Нове Искре* са одабраним садржајем. На првом мјесту доноси *У туђем свету*, скицу из посмртних хартија покојног дра Лазе Лазаревића. И у овом нацрту приче види се силан дух великог талента.

* Крајем Јануара изићи ће из штампе прва свеска новог журнала *Друштво*, које покрећу Милорад Ј. Митровић и проф. М. Драгутиновић у Биограду. Ми у напријед препоручујемо овај мјесечник.

* Овога мјесеца концертирао је у *Мостафу* Франтишек Ондричек, умјетник на виолини свјетскога гласа. Суперлатив умјетности и савршене технике и ванредан тумач најтежих композиција ове врсте.

* *Narodne Noviny* донијеле су у словачком пријеводу Змајеву приповијетку *Видосаза Бранковић*.

* *Павле М. Поповић Ђунић* професор са Цетиња у оставци јавља да је дао у штампу *Књижевину Црну Гору*. Дјело ће изнијети 40 штампаних табака, а претплату ваља слати писцу у Загреб.

* На дан св. Саве држало је *Књижевно Одјелене* Матице Српске у Новом Саду свечану сједницу, на којој је члан *Милутин Јакшић* говорио у спомен преминулог члана *Мана Грбића* а др. *Милан Савић* у спомен *Илије Округића Сремца*.

* *Agramer Zeitung* доноси у њемачком пријеводу ратне успомене од Драг. Ј. Илића.

* Проф. Велике Школе и познати научењак др. Јован Цвијић постао је српским академиком и одржао је своје јавно приступно предавање 2 Јануара. Уједно је постао дописним чланом Женевског Географског Друштва.

* Примили смо 1 и 2 свеску *Života*, ког издају први и одлични хрватски умјетници и књижевници у Загребу у напредном модерном духу. *Život* је одмах на првом кораку свог живота нападнут од извјесног дијела хрватске штампе, чија пребацивања стоје изван круга литерарних побуда. Мизерно ово роптање умукнуће као и свака друга срдита немоћ поред оног мушког достојанства свјесног редакционог одбора у дјелању свог чистог литерарно умјетничког дјелокруга.

* Владоје С. Југовић позива на претплату своје нове књиге *Мале душе*. Цијена је књизи једна круна. Југовић је са својих лијепих ствари познат и српској читалачкој публици.

* Др. Милан Јовановић Батут, професор Велике Школе у Биограду, издао је књигу: *Медицински факултет* српског универзитета. У овој расправи говори се о потреби медицинског факултета у Србији.

* Изшла је: *Књига о љубави* Милорада Ј. Митровића. О овим лијепим баладама и романсама донијећемо опширнији приказ. За сада топло препоручујемо. Цијена је један динар.

* 12 свеска *Забавника* доноси: Ч. Дикенса: Давид Коперфилд; Лава Н. Толстога: Рат и мир; Едгара Елан Поа: Виљем Вилсон и Лујица Капуана: Сиромах доктор.

* Браћа Савићи и Компанија у Биограду издали су повећу књигу: *Путовање на северни пол*, слике и скице из поларног живота, написао Рихард Рот. Превео с немачког „Делфи“. Цијена 2.50 кр. Кога занима ова врста жилвернске књижевности, ми му ову књигу препоручујемо.

* Краљевско српско народно позориште у Биограду издало је *Поменик* о тридесетогодишњици краљевског српског народног позоришта 1869--1899. Службено издање. Цијена 1 динар.

* Из *Просветног Гласника* прештампана је књига Ц. Хјуса: *Грешке у настави* превео Ст. Ј. Цијена 1.20 дин. Ми нарочито препоручујемо ову књигу нашем учитељству.

* Изшла је 8 свеска *Воскресенија* Грофа Л. Н. Толстога, с руског превео Јован Максимовић. Издање Књижарнице код Вука Ст. Караџића Св. Ф. Огњановића у Срем. Карловцима 1900. Цијена 40 хелера.

* Из *Нове Искре* прештампано је у засебну књигу: *Национални репертоар* од Павла Поповића. Београд, Парна Радикална Штампарија 1899. О овој књизи донијећемо опширнији приказ.

* „Одабране српске народне песме јуначке најстаријег времена.“ За омладину приредио Ж. О. Дачић. Издање и штампа државне штампарије у Биограду 1900. Цијена 0.50 дин.

* Ж. О. Дачић спремио је врло лијепо издање дјечје књиге: *У слободним часовима* са много укучних слицица. Штампано је у државној штампарији у Биограду 1900. Цијена 0.80 дин.

* *Издаје стан под кирију*, позоришни комад што је недавно изишао у *Малој Библиотеци* преведен је на турски. Превео га је Коста Штерић, драгоман српског посланства у Битољу. Ово је први српски позоришни комад у турском пријеводу.

* У *Narodnim Listy*-ма бр. 8009 о. г. на чешком језику изишла је хумореска од *Абуказема*: „Тешко људима, што не плаћају кројачу“ у пријеводу: А. Беранове Чејнице.

✕ Наш бивши уредник г. *Јован Дучић* изабран је у Женеви за предсједника тамошњег академског друштва *Виле*. Честитамо!

Разно

Л. Н. Толстој о својој слави. Почетком ове године посетио је сарадник једног великог руског дневног листа грофа Л. Н. Толстоја, и у извјештају о тој својој посети саопштио је многе веома занимљиве ствари, како из обичног домаћег, тако и из вишег духовног живота великога писца. У разговору наиђоше и на тему о тренутној свјетској слави грофовој. Толстој примјети:

„Пријатност је ту управ у том, што бар човјек сазна таштину свега тога... А истина је, — у новинама налазим који пут похвале до крајности незаслужене, претјеране већ до непристојности... То на самољубље утиче непријатно, исто као и неправедни нападаји. Ја новине прије нисам читао; уздржавао сам се од тога, као што се уздржавам од дувана и од осталог. Него ето за вријеме болести опет сам почео.

Осим свега тога, поред тог осуства задовољења, човјек осјећа још и некакав терет, осјећа некакву одговорност за самог себе... Како да вам кажем? — долазите налик на човјека на лађи, у чијим се рукама налази труба, одук за говор. Не можете у ту трубу говорити глупости... Слава не може донијети задовољења, кад има других виших тежња од славе. У том правцу постоје три ступња. Први је ступањ задовољење појуде. Но појуда је така, да чим је већма задовољаваш, она се тим већма развија, и тим мање има могућности да се она задовољи. Други је ступањ — слава: док се тежи к њој, појуда одступа у позадину, задовољава се уз пут. Најзад — трећи ступањ — то је сазнање о испуњеној дужности, т. ј. оно, што ја називам служењем Богу и испуњавањем Његове воље. Тај трећи ступањ — највиши је ступањ; тада се већ тежња као задовољењу жеђи за славом уклања на задњи план пред испуњењем своје дужности. И збиља, нисам се ја ваљда за то родио на овај свијет, да ме хвале. Узвиси се дотле да сазнаш да си испунио вољу Божију — ето ти истинитог задовољења.“

За вријеме шетње (по Москви), сабесједник Лава Николајевића пажљиво је посматрао, какав утисак чини славни писац на пролазнике; па вели:

Осим ријетких изузетака, публика није знала, нити опажала писца — било из непажње, било из незнања. Само код университета истрча некакав господин далеко пред нас, па се стаде нарочито значајно загледати у лице пјесниково, очигледно, обрадовавши се таком састанку. На против, кад смо про-

*) Отуд је гроф Толстој, кад је видјео с каквом напредном пажњом и преданошћу сав образовани свијет дочекује „Воскресеније“ — повлачно роман из редакције дваред, триред натраг и поправљао. Опазивши да се погледи цијелог свијета обраћају к њему и пажљиво слушају шта ће рећи, осјетио је он у један мах, како је много одговоран за сваку своју ријеч и напрегао сву своју снагу, да идеје, исказане у роману, буду што ближе истини и што боље исказане. Нема сумње, да гроф Толстој при горњим ријечима, има на уму ову ствар.

J. M.

лазили тротоаром поред зидова мањежа, публика, која нам је ишла у сусрет са завршене дневне шетње — одлучно није познавала гр. Толстоја.

Mémoire sur les différents peuples qui habitent la Turquie d'Europe, par M. P. . . . , natif de ce pays; Nouvelles Annales des Voyages, Paris, 1820, књ. VI. стр. 155, књ. VII. стр. 51; 1821, књ. X. стр. 120.

Прелиставајући недавно један стари географски лист, *Annales des Voyages* и *Nouvelles Annales des Voyages*, који је основао чувени француски географ Malte-Brun оне исте године, када је Велики Милош развио заставу народнога ослобођења пред Таковском црквицом, нашли смо у њему, поред других радова који се тичу више или мање српскога народа, и *Мемоар о различитим народима, који насељавају јевропску Турску*.

Писац овога мемоара забиљежио је своје име само почетним словима и додаје нарочито, да је родом из земље о којој пише. И ма да није изнио своје име, на сваки начин из политичких разлога, из сваког редића и странице провирује: да је чист и овејани Грк, потомак Темистокла и Сократа; јер ко је други могао у оно доба од балканских хришћана да се пером бави ако не ови бојји изабраници, чијим је језиком говорио, кажу, и сâм наш Господ Исус Христос! . . .

Као што се види из самога натписа, писац у своме саставу говори о свима народима што насељавају јевропску Турску, али нарочито о Грцима. Њима је посветио највећи дио свога *Мемоара*, који је, вјероватно, имао за сврху: да пледира пред Јевропом за грчку народну ствар и да је упозна са ондашњим приликама на Балкану.*) Ту говори о њиховој цивилизацији и култури, о подобностима за још напреднији живот и о улози, коју имају да одиграју на јевропскоме југо-истоку. Наравно, да су Грци „изабрани“ народ, који треба да препороди Балканско полуострво и да на рушевинама Отоманскога царства обнови стару Византију, и т. д. . . . Овај дио панегирика у томе је смислу и правцу и ми се не би на њему толико задржавали, пошто је иначе врло добро позната грчка надувеност и претензиоз-

*) Нарочито је у француској књижевности писано врло много о грчком ослобођењу и њиховим националним аспирацијама. То се лијепо може видјети из *G. Bengesco-ve Bibliographie sur la question d'Orient* (Paris, 1898.), гдје су првих десетак година посвећено искључиво списима о грчком устанку и њиховом народном ослобођењу.

СА Д Р Ж А Ј: М. Павловић: *Одговори, на питања нашег уредништва српским књижевницима*. — Пјесништво: Милета Јакшић: *Зимска шетња*; Алекса Шантић: *Мјесецу*; Милорад Митровић: *Лав и лицемери* (Басна). — Приповијетке: Иво Ђипико: *У железничком вагону*; Јан Неруда: *Легенда о лоретским звонима*, превео Ј. Д.; Géza Gárdonyi: *Како се стихови пишу*, превео Ј. П. — Чланци: † Сердар Јоле Пилетић: *Једна ратничка успомена*; Алфонз Доде: *Тургенев* превео У. Петровић. — Афоризми: Љубав, прибрао Ј. П. — Оцјене и прикази: С. Ј.: *Путовање по Србији у години 1829 од Ота Дубислава плећ Пирха*; — Ђ.: *По разним крајевима*, од Милана Савића. — Кроника: — *Књижевност*. — *Кратке вијести*. — *Разно*. — *Читуља*.

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, и сви њени појереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Поједина свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петитредка у једном сгупцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера билеговине.

ност свима онима који се интересују народносном и вјерском борбом у Турској, да није овај убијеђени Грк учинио једну омашку, у виду исповијести, за коју би данас, сигурно, одговарао својим саплеменцима. Та омашка потврђује *une fois de plus* ону толико пута констатовану чињеницу, да сви они који су говорили или и данас говоре и знају грчки језик у Турској, — нису Грци, као што то протуррају носиоци модернога Јеленизма. Он је, на име донио приближну статистику народности у јевропској Турској, острва Крита и острва грчкога Архипелага. У то доба, око 1820. г., Турска је бројала 12 милиона становника, који се по нацијама дијеле овако: четири милиона „Грка“, т. ј. душа, вели писац *Мемоара*, које говоре модерни грчки не водећи рачуна о њихову иоријеклу; око три милиона Словена, два милиона Турака, 1.200.000 Румуна, 1,200.000 Арбанаса, а Јевреји, Јермени и Цигани чине онај остатак до 12 милиона.

Само ова горња чињеница могла нас је потстаћи, да из праšине и заборав извучемо предњи *Мемоар*, који, поред тога, даје још и доста јасну слику о тадашњим приликама на Балкану, те би га могли корисно прелистати сви они, којима дође до руку овај стари географски лист. Н. С. П.

Читуља

† СЕРДАР ЈОЛЕ ПИЛЕТИЋ

Сарадник наше *Зоре* и један од највећих витезова и јунака, што их је јуначка Црна Гора у своме крилу одњијала, прије неколико дана испустио је своју племениту душу у Нишу (Србија) у деведесетој години живота. Име сердара Јола Пилетића одавна је прослављено и на далеко чувено, као ратника, који је од шеснаесте па до шездесете године своје војевао. Кад је на молбу нашега уредништва послао *Зори* своју „Једну ратничку успомену“, у писму уреднику овако вели: „Радо се одазивам твоме позиву, да ти напишем једну успомену, али сам у великој незгоди, не знајући, коју бих прије забиљежио. Готово сав свој вијек провео сам ратујући и имам много веселих и жалосних успомена, све знаменитије од знаменитије, а све ће остати незабијезене!“ Ми од срца жалимо, што су толике красне успомене с њиме и гроб легле, но радујемо се уједно, што смо бар ову једну од заборави спасли, да је пред наше читаоце изнесемо.

А великоме покојнику кличемо:

Лака му српска земља! Вјечна му памет!